

The Project Gutenberg eBook of Kertomuksia Suomen historiasta VI, by Julius Krohn

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kertomuksia Suomen historiasta VI

Author: Julius Krohn

Release date: February 9, 2014 [EBook #44859]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA VI ***

Produced by Tapio Riikonen

KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA VI

Kaarle X Kustaa

Kirj.

JULIUS KROHN

Kansanvalistusseura, Helsinki, 1915.

SISÄLLYS:

Kaarle X Kustaa

1. Puolan sodan hankkeet.
2. Puolan valloitus.
3. Puolalaisten nousu.

4. Jaroslavin retki.
5. Arvi Wittenberg Varsovassa.
6. Arvi Wittenberg,
7. Varsovan tappelu.
8. Suomen rakuunat Puolassa.
9. Marssi Juutinmaalle.
10. Retki Belttien yli ja Roskilden rauhansovinto.
11. Olot Käkisalmen läänissä.
12. Venäläisten hyökkäys maahan.
13. Käkisalmen piiritys.
14. Kustaa Eerikinpoika Horn Suomen kenraalikuvernöörinä.
15. Kustaa Evertinpoika Horn.
16. Suomen valtiollinen asema ja suomalaisuus 17:nnellä vuosisadalla.
17. Neljänneksen peruutus.
18. Herman Fleming.
19. Toinen sota Tanskaa vastaan.
20. Kaarle X Kustaa.

1. Puolan sodan hankkeet.

Luopuessaan kruunusta oli Kristiina saanut säädyt suostumaan siihen, että hänen orpanansa, *Pfalz-Zweibrückenin herttua Kaarle Kustaa*, tulisi Ruotsin hallitsijaksi. Mutta huhu aiotusta vallanmuutoksesta antoi taas puolalaiselle Vaasa-suvun haaralle tilaisuuden tuomaan esiin vaatimuksiansa. Juhana Kasimirilta tuli lähettiläs Tukholmaan. "Herrani", julisti puolalainen, "on tosin saattanut kärsiä sitä, että niin läheinen sukulainen, kuin Kristiina, hallitsi oikeastaan hänelle itselleen tulevassa perintövaltakunnassa. Mutta sitä hän ei voi millään muotoa sallia, että ventovieras, joka vain äidin puolelta on Vaasan sukua, saisi Ruotsin kruunun." — "No, hyvä sitten", vastasi Kristiina kylmäkiskoisesti, "orpanani tuokoon 30,000 kelpo vierastamiesta oikeutensa todistajiksi."

Juhana Kasimir olikin ihan umpisokea ja mieletön, kun hän tällä hetkellä antoi sodan aiheita, johon nuori, maineenhaluinen Kaarle X oli hyvin halukas käymään kiinni ja joka myös oli varsin mieluinen suurelle osalle Ruotsin kansaa. Äskeiset suuret, loistavat voitot olivat vanhan viikinki-innon uudestaan sytyttäneet. Jo v. 1651, heti kolmekymmenvuotisen sodan loputtua, kirjoitti Ranskan lähettiläs Tukholmasta: "Täällä vaan arvellaan, ettei Ruotsi sodatta voi tulla toimeen. Kotiintulleet soturit, niin sanotaan, tuskin taipunevat kotimaansa tarjona olevaan lainkuriin ja köyhyyteen. Ja sitä paitsi ei olisikaan viisaasti tehty, jos annettaisiin Ruotsin ainoan voiman raueta. Sillä jos tämä nykyinen sotainen henki ja kunto kymmenenkin vuotisen rauhan kautta laimistuisi, niin Ruotsi, jossa ei kauppa eikä teollisuus kukoista, tulisi köyhäksi ja unohtuisi pois maailman huomiosta." — Samat mielipiteet tulivat ilmi nytkin, kun valtaneuvoskunnassa Puolan loukkaava sanoma tuli puheeksi. "Sodan kautta", niin sanottiin, "on Ruotsi tuntemattomuuden pimeydestä kohonnut maineen loistoon; sodalla on tätä mainetta edelleenkin voimassa pidettävä. Pitkällisen[1] rauhan ja laiskan joutilaisuutemme vuoksi onkin se jo alkanut himmetä. Ja jos rauhaa vielä kauemmin kestää, tulee myös paras voimamme, sotaväki, pelkurimaiseksi ja kykenemättömäksi sodan vaivoja kestävänsä." Näin arvelivat useimmat; ainoastaan muutamat, niiden joukossa suomalainen Herman Fleming, tahtoivat, että rauha, jos mahdollista, säilytettäisiin. Suurempi erimielisyys sitä vastoin puhkesi ilmi, kun tuli puheeksi: *ketä vastaan* sotaan ryhdyttäisiin. Muutamat arvelivat, että Tanska etupäässä olisi kukistettava, toiset katsoivat sodan Venäjää vastaan edullisemmaksi; mutta enemmistö päätti, että pitäisi Puolan kimppuun mennä. Siihen sitten myös valtiosäädyt suostuivat, vaikka varsinkin pappissääty ensiksi oli taipuvaisempi rauhaan.

Silloinen hetki olikin erittäin sovelias hyökkäykseen Puolan kimppuun. Tämä onneton valtakunta oli jo useampia vuosia kuluttanut voimiansa Ukrainan kasakoita vastaan, jotka olivat nousseet kapinaan, ja nyt oli vielä mahtava Venäjäkin rikkonut rauhan, ottaen kasakat suojaansa. Keskenään eripuraiset, kuninkaaseensa tyytymättömät puolalaiset eivät kyenneet estämään tsaarin sotajoukkoja. Venäläiset parvet tulvivat kaikkien itäisten maakuntien yli. Näytti aivan siltä, kuin olisi Puolaa jo silloin kohtaava sen lopullinen surkea kohtalo.

Tieto näistä seikoista oli tietysti suuresti kiihoittanut ruotsalaisten sotaintoa. Olihan muka toivoa varsin helpolla vaivalla saada joku osa noissa suurissa jakajaisissa. Paitsi sitä vaikutti myös pelko venäläisten liiasta menestyksestä. Piti estää, etteivät he saisi jotain Puolan rantamaakunnista omaksensa, joten he olisivat tulleet Ruotsin kilpaveljiksi Itämerellä. Asiain näin ollen, olivat kaikki puolalaisten yritykset saada kuninkaansa tyhmyys sovitetuksi aivan turhat. Ne onnistuivat sitä vähemmän, kun Juhana Kasimir yhä edelleenkin vielä lapsimaisella itsepintaisuudella piti kiinni turhista

muodonasioista; esim. sinetissään käytti Ruotsin vaakunaa y.m.s.

2. Puolan valloitus.

Osa Ruotsin armeijaa, 17,000 miestä, seisoi jo valmiina Pommerissa sotamarski *Arvi Wittenbergin* johdossa. He marssivat Puolan rajan yli heinäk. 9 p. 1655. Pari päivää myöhemmin tavattiin 15-20,000 puolalaista pienen Ustzien kaupungin luona. Niiden voima oli siis vähintänsä yhtä suuri kuin tulijoitten, ja niiden asema lietteisen joen takana semmoinen, että olisi siinä voitu tehdä pitkällistä vastarintaa. Mutta sen sijaan tuli heti torvensoittaja Wittenbergin luo sovintoa tarjoamaan. Puolalaisten päälliköt olivat kuninkaaseensa tyytymättömät; siitä syystä he rikkoivat häpeällisesti uskollisuudenvälansä ja antoivat sotajoukkonsa sekä lähimmät kaksi maakuntaa miekan lyönnittä ruotsalaisten käsiin.

Kuukautta myöhemmin saapui itse Kaarle X Puolaan, tuoden muassansa Ruotsista vielä 15,000 soturia. Hänellä oli siis nyt nuo "30,000 vierastamiestä" koolla, joilla Kristiina oli uhannut hänen tulevan oikeuttansa todistamaan. Mutta näyttipä siltä, kuin ei olisikaan niitä tarvittu. Joka paikassa otettiin häntä vastaan kuin vapauttajaa, ei kuin vihollista. Aateli, sotaväki, kansa, kaikki kilpaa riensivät hänelle alamaisuuttansa tarjoamaan. Niin suuri oli puolalaisten tyytymättömyys, niin suuri pelko yhä edemmäksi tunkeutuvista venäläisistä. Millä sitä paitsi olisi tehty vastarintaa, kun maan vakinainen sotaväki, qvartianit, melkein kaikki olivat kaukana idässä sotimassa venäläisiä ja kasakoita vastaan.

Hädissään nöyrytyi nyt viimeinkin Juhana Kasimir. Hän lähetti yhden kamariherransa lähenevää vihollista vastaan ja ilmoitti tahtovansa tulla ruotsalaisten leiriin rauhasta keskustelemaan. Mutta Kaarle X vastasi hymyillen: "Ei ole tarvis; kyllä minä sen vaivan aion itse säästää orpanaltani!" Hän riensikin nyt vielä kiireemmin edelleen, ja niin suuri oli hänen luottamuksensa puolalaisten eripuraisuuteen ja kykenemättömyyteen, että hän tällä pikamarssillansa vei mukanaan ainoastaan 3,000 ratsumiestä ja hiukan toistatuhatta jalkasoturia. Niin perin vähäisen voiman kanssa saapui hän yhtäkkiä Varsovan edustalle. Tähän kaupunkiin oli runsaasti varustettu kaikkia sotatarpeita; mutta paetessaan ei ollut Juhana Kasimir muistanut jättää sinne enempää kuin 200 miestä. Nämät eivät yrittäneetkään vastarintaa, ja niin muodoin ratsasti Kaarle X elok. 30 p. 1655 kenenkään estämättä juhlallisesti Puolan pääkaupungin portista sisään.

Sieltäkin hän taas pian kiirehti edemmäksi, sillä Wittenberg, jonka hän oli lähettänyt toisen sotajoukon kanssa Puolan kuningasta takaa-ajamaan, oli lähettänyt sanan, että puolalaisten voima hänelle yksinään oli liian suuri. Onnetoman Juhana Kasimirin ympärille oli nyt viimein kokoontunut noin 10,000 ratsumiestä, melkein kaikki aatelisherroja palvelijoineen. He olivat kuningattaren kehoituksista innostuneina vetäneet miekkansa tupesta ja kaikuvalla äänellä vannoneet viimeiseen hengenvetoonsa ja vereensä taistelevansa kuninkaan sekä hänen puolisonsa puolustukseksi. Tässä syttyi siten syysk. 6. p. ensimmäinen vähän suurempi tappelu *Czarnovan* luona. Päivä alkoi rankkasateella. Silloin tehtiin puolalaisten leirissä se ehdotus, että pitäisi käyttää tätä tilaisuutta hyväksensä ja turvaten vanhaan isien aseeseen, tuohon käyrään sapeliin, rynnätä Ruotsin väen päälle, joiden pyssyjen ja kanuunien sytyttimet nyt varmaan olivat sateesta kastuneet ja tulleet kelvottomiksi. Niinkuin tuuliaispää lensikin puolalainen ratsuväki vihollista kohti, tapansa mukaan huutaen täyttä kurkkua. Mutta Ruotsin kanuunat syöksivät sateesta huolimatta tulta vastaan, ja Ruotsin väki seisoi lujasti paikallaan, tuosta hirveästä huudosta ja hurjasta rynnäköstä säikähtymättä. Se masensi kerrassaan puolalaisten innon; he kääntyivät pakoon yhtä kiireesti kuin olivat tulleetkin, jättäen jälkeensä leirinsä kalleuksineen, varoineen sekä tuhatmäärän kumppaneitaan. Ruotsin sotavoimasta olivat tuskin muut kuin etujoukot edes saaneet tilaisuutta paljastaa miekkaansa.

Vielä toisen samanlaisen kahakan perästä pakeni Juhana Kasimir pois valtakunnastaan. Nyt tuli sekasorto aivan yleiseksi. Lokak. 8 p., kaksi kuukautta sen jälkeen kuin Kaarle X oli astunut rajan yli, tuotiin hänelle Krakovan avaimet. Näin sai Puolan muinainen pääkaupunki ensi kerran 365:en vuoden jälkeen nähdä vihollisia muuriensa sisäpuolella. Nyt antautuivat myös vielä jalkeella olevat puolalaiset armeijat yksi toisensa jälkeen. Lokak. 28 p. toi Potocki viimeisen sotavoiman, 11,000 qvartiania. Päälliköt lähenivät Kaarle X:ttä syvillä kumarruksilla ilmoittaen, että he tahtivat antautua hänen suojansa alle, koska heidän oma kuninkaansa, maasta pakenemalla, oli heidät hyljännyt. Kummallisen vastakohdan muodosti tämä heidän nöyrä, alamainen käytöksensä heidän komeitten pukujensa rinnalla, jotka olivat kalliista turkiksista tehdyt ja kiilsivät, kimaltelivat hopeaa, kultaa sekä timantteja. Oudolta oli myös alussa Ruotsin satureista näyttänyt puolalaisten paljaaksi ajettu pää, johon maan tavan mukaan vaan oli keskelle jätetty kaitainen tukkaviilake, joka ulottui kiirettä myöten hamaan niskaan asti.

Näiden tässä kerrottujen seikkojen tapahtuessa piti kuninkaan käskystä vielä Liivinmaalta käsin kolmannen armeijan valloittaa Liettua sekä sitten Preussi, joka silloin oli osaksi Puolan vallan, osaksi

lääniherruuden alla. Tämä Kaarle X:nnen tuuma ei kuitenkaan menestynyt niin hyvin kuin muut. Liivin armeija, enimmäksi osaksi suomalaisia,[2] ei karttunut 7,000 miestä suuremmaksi, nekin huonosti varustettuja. Paitsi sitä vanha sotamarski Kustaa Horn, jolle Liettuan valloitus oli uskottu, nahjusteli, niin että venäläiset kerkesivät ottaa enimmän osan sitä suuriruhtinaskuntaa valtaansa. Eivätpä toimet sittenkään käyneet paljoa paremmin, kun kuninkaan lanko Maunu Gabriel De la Gardie sai päällikkyyden. Vasta syksyllä myöhään saatiin pohjoisin osa Liettuan maata Ruotsin suojaan taipumaan, jonka jälkeen De la Gardie vei väkensä Preussinmaalle. Sinne oli sillä välin kuninkaan itsensä täytynyt mennä pääarmeijoinensa. Puolaan kuuluva osa Preussia nyt valloitettiin, ja jouluk. 31 p. pakoitettiin myös Brandenburgin vaaliruhtinas Fredrik Wilhelm rupeamaan Ruotsin kruunun lääniläiseksi Itä-Preussin suhteen.

3. Puolalaisten nousu.

Niinkuin valtava myrsky oli Ruotsin sota kiittänyt onnettoman Puolan yli, vastustamattomasti kaataen kaikki edessään. Menestyksestä paisuneena mielti vain Kaarle Kustaa, mitä hän tuolla kukistuneella maalla nyt tekisi. Rantamaakunnat, Preussin ja Kuurinmaan, hän tahtoi yhdistää Ruotsin valtakuntaan. Toisia läänejä hän aikoi jakaa palkinnoksi tai antaa vaihtokaupalla liittolaisilleen. Itse Puolan pääosiakin hän näkyi haluavan sukunsa erityiseksi alusmaaksi; sillä hän vaati joka paikassa puolalaisilta uskollisuusvalaa sekä itselleen että myös perillisilleen. Tätä kaikkea tietysti eivät puolalaiset aatelisherrat voineet kärsiä. Heidän mielestään oli jo heikko Juhana Kasimirin liian itsevaltainen; kuinka he nyt olisivat suostuneet todella itsevaltaiseen Kaarle Kustaasen, joka tahtoi hävittää heiltä heidän vapaan vaalioikeutensa, jopa paloittaa heidän maansakin! Vielä suurempi oli papiston ja ylimalkaan katolisen kansan viha maahan tulleita "väärauskolaisia" vastaan, sillä Ruotsin kuninkaan väki teki usein pilkkaa puolalaisten kirkonmenoista ja ryösti heidän pyhiä paikkojansa. Kauhistuksella ja vimmallalla olivat maan asukkaat nähneet vierasten sotamiesten sekä leirissä oleskelevien naisten kaduilla komeilevan kalleissa messupaidoissa tai pidoissaan juovan alttarikalkeista. Tähän tuli vielä lisäksi sotaväen, varsinkin saksalaisten palkkasoturien, ahneus jairstaisuus, joita kuningas turhaan koetti hillitä. Hän ei voinut antaa heille säännöllisesti palkkaa, jonka tähden täytyi määrätä kullekin rykmentille joku maakunta, mistä se saisi itse ottaa elatuksensa. Arvattavasti he ottivat monta vertaa enemmän ja sortivat kansaa kauhealla tavalla. Eivätpä olleet päällikötkään parempia kuin rivisoturit; ainoa eroitus oli vain siinä, että edelliset riistivät suurempia summia.

Viimein leimahti tämä kauan kytenyt vimma ilmituleen. Katolinen papisto vielä kiihoitti sitä sillä, että kielsi Herran ehtoollisen niiltä, jotka eivät luopuisi Ruotsin kuninkaasta. Joka paikassa ympäri maata nousi kansa aseihin, tappaen yksityisiä Ruotsin sotamiehiä tai erinäisiä pienempiä joukkoja, jotka sattuivat heidän käsiinsä. Vihan tulisuutta näytti tuo kuuluisaksi tullut Vielunin verisauna, jossa ei murhattu ainoastaan Ruotsin satureita, vaan myös kaikki muut kaupungissa olevat muukalaiset, miehet, naiset ja lapset, jotka eivät puhuneet puolankieltä. Ruumiit viskattiin kaduille sikojen syödä, jotka sitten useampia päiviä herkuttelivat kauhealla tavalla. Kaarle X:nnen väki puolestaan kosti näitä töitä yhtä armottomasti, polttaen kaupungeita, kyliä sekä aatelishoveja, ja hakaten maahan asukkaita, huolimatta iästä tai sukupuolesta. Mahdoton olisi kertoa kaikkia tämän hirmuisen ajan erinäisiä verilöylyjä; ottakaamme vain joukosta vielä yksi, joka myös tietävästi kohtasi suomalaisia. Liettuanmaahan jäänyt sotaväki oli menetellyt yhtä suurella varomattomuudella kuin kovuudella. Sotamiehet olivat mukavamman elannon tähden levinneet hajalleen ympäri koko maakuntaa. Suurissa kylissä, joissa oli 40-50 taloa, majaili aina vain 5-6 huovia, ja nämät, vaikka he olivatkin näin vähälukuisia, harjoittivat kaikellaista väkivaltaa. Upseerit, joiden olisi pitänyt valvoa järjestystä, huvittelivat kaukana suuremmissa kaupungeissa. Tätä seikkaa käyttivät vimmastuneet liettualaiset hyväksensä. Yhtenä ja samana päivänä toukokuussa 1656 nousi koko maakunta, ja hajalliset soturit murhattiin hyvin monessa paikassa. Ruotsin armeija menetti täten 24 lippukuntaa, niiden joukossa myös kaksi suomalaista Karjalan ratsurykmentistä. Mutta pian kokosi De la Gardie tästä verisaunasta pelastuneet, sai vielä muualta apuväkeä ja marssi kapinoitsijoita vastaan. Szawlen kylän luona tapahtui suurin kahakka. Liettualaisten ratsuväki, aatelisherrat palvelijoineen, pakenivat vähäisen vastarinnan jälkeen, ja näin jäivät nyt talonpoikaraukat, jotka olivat jalkaväkenä, kokonaan voittajien armoille tai, pikemmin sanoen, armottomuudelle alttiiksi. Peloissaan viskasivat onnettomat pois viikatteensa ja nuijansa, jotka heillä olivat aseina; mutta ei sekään auttanut. Ruotsin soturit hakkasivat kuitenkin siitä huolimatta päälle, ja tappoivat viimeiseen mieheen useampia tuhansia, aivan kuin susi turvattomia lampaita.

4. Jaroslavin retki.

Tieto puolalaisten yleisestä noususta tapasi Kaarle X:nnen juuri silloin, kun hän jo luuli hankkeensa

täydellisesti onnistuneeksi. Vimmastuneena päätti hän heti lähteä "uskollisuusvalan rikkojia" kukistamaan. Useimmat hänen sotaherroistansa tosin kiivaasti epäsivät. Heidän mielestään oli varsinainen Puola, josta ei kuitenkaan voinut olla pysyvää hyötyä Ruotsille, jätettävä rauhaan, ja ainoastaan Preussin omistus vahvistettava Danzigin valloituksella. Mutta kuningasta viekoitteli puoleensa tuon suuremman sodan maine ja kunnia. Hän jätti ainoastaan muutamia tuhansia miehiä Preussinmaalle ja vei enimmänsä osan käsillä olevia voimiansa eteläänpäin.

Alussa seurasi häntä nytkin entinen onnensa. Tammik. 17 p. 1656 oli Kaarle X alkanut marssinsa, helmikuun 8 p. hän jo seisoj Keski-Puolassa, Veiksel-joen takana. Tällä nopeudellaan saavutti hän *Golombon* luona puolalaisten parhaan sotapäällikön Czarnezkin. Kuninkaalla ei tosin ollut enempää kuin 5,000 miestä luonansa; muu voima oli pitkistä väkijoukoista uupunena jäänyt pitkin tietä jäljelle. Mutta sittenkin hyökättiin pelkäämättä näiden nyt viimein seisahduneiden 8-12,000 vihollisen kimppuun. Erittäin suurena apuna voiton saamiseen olivat tässä tilaisuudessa Suomen ratsumiehet. Turun ja Uudenmaan rykmentit, jotka seisovivat oikean kyljen äärimäisenä joukkona, hakkasivat puolalaisten rivejä semmoisella vauhdilla, että nämät, vain yhden laukauksen ammuttuaan, heti hajosivat.

Tämän jälkeen Czarnezki ei enää uskaltanut moneen aikaan yrittääkään suurempaa tappelua. Mutta hän ryhtyi nyt toiseen sotatapaan, joka oli tulokkaille paljoo vaarallisempi. Hän vetäytyi vain aina ylöspäin, houkutellessaan Kaarle X:ttä yhä enemmän etelään. Sillä välin hänen partioparvensa sääskien tavalla lakkaamalla liehuivat Ruotsin armeijan ympärillä, yöt päivät häiriten marssia pienillä kahakoilla, ja talonpoikien avulla hakaten maahan pienempiä osastoja, jotka erosivat pääjoukosta muonan hankkimisen vuoksi tai saaliin halusta. Näissä alinomaisissa taisteluissa väheni Kaarle X:n armeija pian sangen tuntuvasti. Vielä enemmän väkeä surmasi pakkanen ja nälkä sekä niiden tuottamat taudit tällä vaivalloisella talvisella retkellä. Paitsi sitä luopuivat tähän asti vielä myötäseuranneet puolalaiset vähäväliä suurin joukoin. Viikkokautta *Golombon* voiton jälkeen esim. jo katosi Koniezpolski, suurin osa *qvartianeja* kanssaan.

Keskipaikoilla maaliskuuta oli siten Kaarle X joutunut *Jaroslavin* kaupunkiin Galitsiaan, melkein Puolan eteläiselle rajalle asti. Pakko oli nyt ruveta ajattelemaan kääntymistä. Armeija oli huvennut 8,000:ksi mieheksi, ja niissäkin oli vielä 3,000 noita *qvartianeja*, joihin ei voitu luottaa. Mutta paluumatkakin näytti kovin arveluttavalta. Varsovaan, lähimpään paikkaan, missä oli suurempi joukko omaa väkeä koossa, luettiin 80 peninkulmaa, ja kelirikko oli täällä etelässä jo tehnyt kaikki tiet pohjattomiksi. Suuremmat tykit ja enin osa sotatarvevaroja asetettiin tosin lotjiin ja lähetettiin mukavasti alas San-jokea pitkin. Mutta itse armeijan täytyi lähteä maitse kaalaamaan. Mitenkä se marssi joutui, sen voi arvata, kun tietää, että hevoset joka askeleella upposivat vatsaa, vaunut akselia myöten. Ensimmäisenä päivänä, kun vielä voimat levähdysten jälkeen olivat virkeät, kuljettiin näin kaksi peninkulmaa. Toisena päivänä poltettiin kaikki suinkin liikenevät kuormarattaat, monta sataa luvultansa, ja lisättiin hevoset tähteiksi jääneisiin; mutta sittenkään ei illalla päästy enempää kuin yksi ainoa peninkulma eteenpäin.

Viikon perästä olivat tästä marssista niin ihmisten kuin hevosten voimat aivan lopussa, ja samassa myös viimeinenkin leipäpala syöty; täytyi siis kun täytyikin maalisk. 18 p. seisahduttaa pieneen *Niskowin* kaupunkiin. Enin osa ratsuväestä lähetettiin täältä muonaa hankkimaan. Tämän seikan käytti aina valpas Czarnezki heti suurempaan hyökkäykseen. Arvaamatta hän tulla tuiskahti illan suussa läheisestä metsästä useampien tuhansien ratsumiesten kanssa, jotka melkein kaikki olivat aatelisherroja. Etuvahdit hakattiin maahan tai hajoitettiin niin äkkiä, että puolalaiset melkein yhdessä pakenijain kanssa kerkesivät leiriin. Täällä oli nyt jo tuho tulemaisillaan. Mutta Kaarle X, neuvokkaana kuten aina, ampui omin käsin kaksi tykinlaukausta, joka oli uloslähteneitten kanssa sovittu merkki. Samassa hän, niin kiireesti kuin mahdollista, kokosi leirissä olevan jalkaväkensä ja teki sillä vastarintaa viholliselle. Eipä aikaakaan, niin jo lähenei nopea hevostavoio kopina ja tuttu huuto: "Hakkaa päälle!" Turun ja Uudenmaan ratsumiehet Hornin ja Kurckin johtamina olivat ensiksi kuulleet hätämerkin ja karauttivat täyttä vauhtia avuksi. Heidän etupäähänsä kävi nyt itse kuningas ja hyökkäsi vihollisen kimppuun niin ankarasti, että sai hänet pakoon käännetyksi. Hetken perästä ilmaantui muukin partiolle lähtenyt ratsuväki, joiden avulla lähdettiin pakenijoita takaa ajamaan. Mutta Czarnezki oli asettanut metsään parituhatta pyssyllä varustettua talonpoikaa, jotka ampumisellansa estivät Ruotsin väkeä. Täten pelastui Czarnezki ja enin osa hänen huovejansa; ainoastaan muutamia lippukuntia saatiin vangiksi.

Nyt oli siis onnellisesti päästy siitä hädästä, mutta tämä tulinen tappelu, samaten kuin myös edellinen vaikea marssi, olivat taas suuresti vähentäneet Kaarle X:n armeijan lukumäärää. Seuraavana yönä katosivat myös viimeisetkin *qvartianit* Sapiehan johdolla. Hän olikin vain siksi pysynyt tähän asti, että saisi tarkan tiedon kaikista kuninkaan aikomuksista ja voisi ystävällisen opastuksen varjolla johtaa Ruotsin väen umpisoppeen. Nyt oli Kaarle X miehineen siinä niemessä, jossa San- ja Veiksel-joki yhtyvät. Takaa Czarnezkin joukot seurasivat heitä; edessä oli kummankin joen takana suuri puolalainen armeija ylipääsöä estämässä.

Tänne tullessaan oli Ruotsin kuninkaalle ilmoitettu, että *Sandomirin* linna molempien jokien yhtymäpaikassa vielä oli hänen väkensä käsissä. Sen suojassa hän siis toivoi voivansa siltaa rakentaa. Mutta paraikaa puolalaiset jo piirittivät Sandomiria ja silminnähtävää oli, ettei se enää kauan voisi kestää ylivoimaa vastaan. Senvuoksi lähetti nyt Kaarle X parisataa valittua miestä veneillä joen poikki. Nämät urhoot raivasivat itsellensä tien vihollisten läpi ja saattoivat linnaväen avulla enimmänsä osan Sandomirissa tallella olevia sotatarpeita kuninkaan luokse. Itse linnan he jättivät tyhjäksi. Mutta kun sitten puolalaiset täyttivät sen joukoillansa, kajahduttaen ilmaan riemuhuutojaan, kuului yhtäkkiä hirvittävä räjähdys. Komendantti oli lähtiessään syyttänyt tulikivilangan, joka meni ruutikellariin; koko linna lensi ilmaan ja sen kanssa runsaasti 2,000 puolalaista.

Tämä vihollisten suuri vahinko ei kuitenkaan parantanut Ruotsin armeijan tilaa; sillä nyt oli silta rakennettava ilman mitään suojaa, puolalaisten tulen alla. Se näytti mahdottomalta, ja ympäri Eurooppaa jo levisi sanoma, että Kaarle X:n sotajoukko oli hukassa, hän itse kaatunut. Mutta eipä olekaan onnen ohjat pahansuovien käsissä. Kuninkaan neuvokkaisuus ja hänen miestensä uljuus teki mahdottomankin mahdolliseksi. Kaarle X rakennutti sillan San-joen keskellä olevaan saareen, vei armeijansa illalla maalisk. 25 p. yli ja alkoi sitten kauhealla tykkitulella paukuttaa toista rantaa. Puolalaiset eivät voineet muuta arvata kuin että hän siten karkoittaa heidät pois rannalta ja sitten jatkaa siltaa. Mutta todenteolla oli kuningas lähettänyt 3-400 miestä veneillä toisesta kohtaa yli. Nämät ryntäsivät sitten toisella rannalla äkkiarvaamatta päälle niin ankaralla vauhdilla, että hämmästyneet puolalaiset, jotka eivät voineet aavistaakaan hyökkääjiä pientä lukumäärää, pakenivat hajallensa. Nyt saatiin yöllä silta täydessä rauhassa rakennetuksi ja seuraavana aamuna oli koko armeija päässyt toiselle rannalle. Huhtik. 5 p. se marssi onnellisesti Varsovan portista sisään.

5. Arvi Wittenberg Varsovassa.

Kuningas meni nyt taas Preussiin, jättäen Varsovan puolustuksen Arvi Wittenbergille 3,000:n valitun miehen kanssa. Tämä tehtävä vaatikin tavatonta miehen voimaa ja neroa. Heidän tuli pitää kurissa suuren, kansakkaan pääkaupungin asukkaita ja samassa pian myös tehdä vastarintaa ulkoa ahdistavalle monenvertaiselle viholliselle. Itsessään olisi jo ollut vaikea asia näin vähällä joukolla puolustaa niin avaria linnoituksia; mutta lisäksi vielä tuli, että nämä linnoitukset olivat aivan rappiolla; monessa paikassa oli rauenneita muureja vain häthätää paikattu puisella hakuliadalla.

Alussa toukokuuta 1656 sulki jo Sapieha liettualaisten kanssa kaupungin saarroksiin. Mutta rynnäköt eivät tahtoneet noilta säännölliseen taisteluun tottumattomilta piirittäjiltä onnistua; Ruotsin väen luodit kaasivat heitä joukoittain, kun he sikinsokin juoksivat valleja vasten. Wittenberg puolestaan rupesi nyt hyökkäämään ulos ja ahdistamaan piirittäjiä; eräässä semmoisessa tilaisuudessa oli liettualaisten päällikkö, joka makasi humalassa, melkein joutumaisillaan vangiksi omassa teltassaan. Viimein oli piirittäjillä suurempi pelko piiritetystä kuin päinvastoin; liettualaiset vallittivat leirinsä niin vahvaksi kuin osasivat ja pysyivät enimmiten sen sisässä.

Todella vaaralliseksi muuttui tämä leikki vasta silloin, kun itse kuningas Juhana Kasimir toukok. 19 p. tuli puolalaisen pääarmeijan kanssa. Noin 120,000 miestä oli nyt Varsovan ympärillä. Sittenkin antoi Wittenberg antaumiskehoitukseen kieltävän vastauksen. Turhat olivatkin kauan aikaa kaikki puolalaisten ponnistukset. Tietysti olisi vastarinta, yksi neljääkymmentä vastaan, ollut aivan mahdoton, jos piirittäjät olisivat ryhtyneet yleiseen rynnäkköön. Mutta Puolan kuningas ei tahtonut semmoista sallia; sillä hän pelkäsi täydestä syystä, että hänen omat hurjat kansalaisensa siinä tapauksessa peräti ryöstäisivät ja polttaisivat hänen rakkaan, kauniin pääkaupunkinsa.

Näin oli jo kulunut neljä viikkoa. Kesäk. 19 p. lähetti kuningas taas Wittenbergille antautumiskäskyn: jollei nyt suostuttaisi, uhkasivat puolalaiset, etteivät he osoittaisi linnaväelle mitään armoa. — "Armon osoituksesta ei tässä olekaan puhetta", tuli heille vastaukseksi. "Osoittakaa vain miehuuttanne, sillä me aiomme henkeen ja vereen puolustaa tätä linnaa, jonka kuninkaamme on meidän käsiimme uskonut!" Nyt suuttui Juhana Kasimir; hän syytti kaikki ruutisuonet ja lähetti 40,000 miestä suurelle rynnäkölle. Tämän hirveän ylivoiman onnistui viimein tunkeutua muurinrikkojen läpi muutamiin läheisiin taloihin. Mutta huone huoneelta, askel askeleelta täytyi heidän runsaalla verenvuodatuksella ostaa, ja monesti tapahtui, että sisäänpäässeet viholliset hakattiin kaikki maahan tai viskattiin jälleen ulos. Mutta mitä siinä apua, kun yhä oli toisia tuhansia kaatuneitten takana!

Näin riehui tulinen taistelu kello 5:stä aamulla aina iltapuoleen sinä kuuluisana päivänä kesäk. 20:na 1656. Viimein oli Ruotsin väki suurimmaksi osaksi kaatunut, mitkä kuolleina, mitkä haavoittuneina. Harvat vielä pystyssä seisovatkin olivat aivan uuvuksissa, koska he niin monta tuntia, minuuttiakaan levähtämättä, olivat olleet tulella. Täytyi siis Wittenbergin viimein tarjota antautumista. Yhdeksi tunniksi keskeytettiin nyt tappelu ehtojen sovittelua varten. Mutta kun sen ajan kuluttua ei vielä

antaumusta tullut toimeen, ryntäsi tottelematon puolalainen nostoväki, vasten kuninkaan kieltoa, uudestaan päälle. Wittenberg jäljellä olevan joukkonsa kanssa oli vetäytynyt eräasen luostariin. Sen muurien takana seisoivat he tihein, lujin rivein, valmiina ottamaan hengestänsä niin kalliin hinnan kuin mahdollista; sillä pelastuksesta ei voinut enää olla puhuttakaan. Mutta juuri kun he olivat kukistumaisillaan, riensi sinne jalo Czarnezki, heidän parhain vastustajansa, säännöllisen sotavoimansa kanssa ja sai, vaikka suurella vaivalla, nostoväen hajoitetuksi. Antautumissovinto valmistui nyt piiritetyille erittäin edullisilla ehdoilla. Heidän piti saada vapaasti marssia pois aseineen, omine tavaroineen; ainoastaan puolalaisilta ryöstetty saalis piti jätettävän takaisin. Ulosmarssiessa ei heitä ollut enää enempää kuin 400 tervettä miestä; sairaita ja haavoitettuja oli sen lisäksi 1,400.

Täydesti ei kuitenkaan pidetty noita piiritetyille annettuja lupauksia. Arvi Wittenbergiä katkerasti vihattiin koko Puolassa. Jo siinä julistuskirjeessä, jossa qvartianit selittivät ja puolustavat luopumustansa Ruotsin kuninkaasta, oli erittäin ollut puhe Wittenbergistä, tuosta "syntyänsä suomalaisesta", joka oli muka Kaarle X:nnen ahneuden ja väkivaltaisuuden "sovelias välikappale". Krakovassa oli näet porvaristo rukoillut häntä hankkimaan heille helpoitusta Kaarle X:nnen määräämästä suuresta pakkoverosta, 60,000 guldenista, ja siitä tarjonnut hänelle lahjaksi 30,000. Wittenberg olikin ottanut lahjan vastaan, mutta sitten kuitenkin armahtamatta koonnut myös kuninkaansa koko vaatimuksen sisään. Paitsi sitä hän oli, niin valitettiin, monessa paikassa ryöstänyt ja hävittänyt kirkkoja sekä luostareita, vieläpä haudoistakin riistänyt ruumiitten koristukset. Kaikki nämät kanteet toivat nyt puolalaiset uudestaan esille, ynnä vielä lisäksi sen perättömänkin syytöksen, että hän muka oli Kaarle X:nnen houkutelut tähän sotaan. Näin syytti koko Puolan armeija hetki hetkeltä yhä vimmatummin, uhaten itse kuningastansa, jos hän päästäisi semmoisen miehen rankaisematta lähtemään. Seurauksena oli viimein se, että säikähtynyt Juhana Kasimir rikkoi sanansa. Arvi Wittenberg vietiin muitten korkeampien upseerien kanssa vankeuteen Zamoiskin linnaan, jossa hän seuraavana vuonna kuoli.

6. Arvi Wittenberg.

Tämä mainio, niin suuresti kunnioitettu ja niin tulisesti vihattu herra oli, niinkuin jo sanottu, Suomesta kotoisin. Hänen isänsä oli Savonlinnan läänin maaherra, sittemmin Turun hovioikeuden assessor Hannu Wittenberg l. Wirtemberg, alkuaan saksalaista sukua. Pojan syntymävuotta ei tiedetä, mutta luultavasti hän tuli maailmaan 1600-luvun alkuvuosina, koska hän jo 1622 meni sotapalvelukseen. Kustaa Aadolfin puolalaissotaan hän kapteenina otti osaa.

Korkeampaan arvoon, suurempaan maineeseen hän kohosi sitten kolmekymmenvuotisessa sodassa. Ensi kertaa mainittiin häntä v. 1630 ennen kerrotussa Hamelnin tappelussa, jossa hän eversti Stålhandsken ylipäällikkönä ollessa johti suomalaisia. Turmiollisella Nördlingenin tantereella hän joutui vangiksi, mutta pääsi vaihtokaupassa jälleen vapaaksi ja tuli Banérin armeijaan. Näin sai hän tilaisuuden osoittaa miehuuttansa ja kostaa vangitsemisensä Wittstockin voitolla. Hänen maineensa kasvoi täten vuosi vuodelta ja hänelle jo alettiin antaa pieniä sotajoukkoja erinänsä johdettaviksi.

V. 1640, niinkuin tiedämme, kuoli Banér ja valittiin kolme alipäällikköä, yksi armeijan kustakin kansallisuudesta, väliaikaisiksi johtajiksi. Kullakin oli vuoronsa. Suomalaisten edustajan Wittenbergin käsissä oli komento sinä päivänä, jolloin katolinen sotavoima äkkiarvaamatta hyökkäsi päälle, mutta aiottu teloitus muuttui ruotsalaisten ja suomalaisten urhouden kautta loistavaksi voitoksi.

Torstenssonin ylipäällikkyyden alaisena johti sitten Wittenberg oikean kyljen etumaisen rivin ratsuväkeä toisessa Leipzigin tappelussa 1642 ja oli suomalaisten ratsumiestensä kanssa suurena apuna voiton saamisessa. Torstenssonin pitkällä, kuuluisilla retkillä Itävallan sydänmaihin saakka oli hyvin usein Wittenberg edeltä rientävien etujoukkojen päällikkönä. Tanskan sodassa komensi hän yhtä noista kolmesta osastosta, joihin jaettuna Ruotsin armeija marssi maahan. Senjälkeen hän seurasi taas Torstenssonia Bööminmaalle. Suuressa Jankovitzin tappelussa hän johti ratsuväen kenraalina koko oikeanpuolista kylkeä, hajoitti vihollisen rakuunat ja valmisti näin voiton. Wittenberg etujoukkonsa kanssa se sitten oli, joka eteni Tonavan sillalle asti likelle Wieniä.

Kun Torstensson alkoi tulla kovin kivulloseksi ja hänen seuraajaansa ruvettiin ajattelemaan, tuli myös Wittenberg puheeksi. Mutta tuohon tärkeään ylipäällikön virkaan ei katsottu häntä kuitenkaan kykeneväksi. Hänen näet kyllä myönnettiin olevan "kelpo ratsumiehen", vaan ei katsottu hänellä olevan "tarpeeksi älyä hoitaakseen niin suurta asiaa". Hän sai siis ylikomennon v. 1645 ainoastaan väliaikaisesti, siksi kunnes Wrangel joutuisi. Seuraavina vuosina hän nyt välistä soti tämän herran välittömän johdon alla, välistä myös itsenäisesti eri joukon päällikkönä Silesiassa sekä Moraviassa. Vielä sodan viimeisissäkin leimauksissa Pragin ympäristössä oli Wittenberg osallisena. Lopussa elokuuta 1648 hän valloitti Taborin kaupungin, josta saatiin summattomia saaliita; sillä paikan

vahvuuteen luottaen oli koko tienoo vienyt sinne parhaat tavaransa talteen.

Rauhan tultua palkitsi Kristiina, joka Wittenbergille oli hyvin suosiollinen, häntä monella tavalla. Hän sai 15,000 riksiä Ruotsille rauhan sovinnossa määrätystä korvausrahoista. Myöskin hän tehtiin valtakunnan tykistönpäälliköksi. V. 1650 hän korotettiin vapaaherraksi, jommoisena hän sai 110 taloa Loimaan pitäjässä. Samana vuonna hänelle suotiin valtaneuvoksen arvo, ja vielä ennenkuin hän vapaaherrana oli astunutkaan paikalleen ritarihuoneeseen, tuli hän jo v. 1652 kreiviksi. Kreivikunnaksi määrättiin Parikkalan ja Uukuniemen pitäjät.

Näiden lahjoitusten, niinkuin myös sodasta saatujen summattomien saalisten kautta oli Wittenberg tullut hyvin rikkaaksi mieheksi. Hyvin kannatti hänen siis pitää semmoisia pitoja kuin esim. Kristiinan kruunauksen kunniaksi, jolloin hän muun muassa poltatti koko kolme tuntia kestävän ilotulituksen loistavan linnan muodossa.

Vielä suurempaa suosiota kuin Kristiina osoitti hänelle sitten Kaarle X. Tämä kuningas oli nuorena prinssinä jonkun aikaa opiskellut sotataittoa Wittenbergin johdolla. Sitten sodan jälkeen oli Wittenberg ollut avullisena niissä salahankkeissa, joilla Kaarle valmisteli itsellensä tietä valtaistuimelle. Hänen elämänsä loppuvuodet ja osanotto Puolan sotaan sotamarskina ovat jo kerrotut. Siinä, niinkuin näimme, hänen maineensa soturina tuli vielä loistavammaksi, vaikka hän valitettavasti taas ihmisenä tahraasi sen pahasti osoittamalla rahanhimoa ja pitämättä mitään pyhänä. Hän oli täydellinen kolmekymmenvuotisen sodan sankarien perikuva.

7. Varsovan tappelu.

Näin oli nyt Ruotsin väen täytynyt vetäytyä pois melkein koko Puolasta. Jopa lähene Juhana Kasimir myös Preussia kohti, riistääksensä senkin maakunnan jälleen kiistaveljensä käsistä. Hänen sotajoukkonsa oli ylenmäärin suuri, niinkuin sanottiin, toista sataatuhatta. Hänen omien puolalaistensa ja liettualaistensa lisäksi oli näet vielä saapunut muutamia kymmeniätuhansia tatarilaisia. Samassa alkoi toiseltakin haaralta sota uhata Ruotsin valtaa. Venäläiset, jotka kadehtivat naapurinsa menestystä, sopivat nyt puolalaisten kanssa ja varustautuivat ryntäämään Liivin- sekä Suomenmaahan. Asiain näin ollen täytyi Kaarle X:n solmia uusi liitto Brandenburgin vaaliruhtinaan kanssa; hän lupasi useampia Puolan läänejä, jos saisi avukseen tämän herran kelvollisen armeijan.

Yhdistyneet sotajoukot, 22,000 miestä luvultansa, marssivat sitten nopeasti Varsovaa kohti. Täällä odotti heitä Juhana Kasimir ylpeänä, luottaen summattomaan ylivoimaansa. "Ruotsalaiset", sanoi hän, "syötän aamupalaksi tatarilaisilleni, ja vaaliruhtinaan panen semmoiseen paikkaan, mihin ei päivää paista eikä kuu kumota!" — Puolalaiset aatelisherrat puolestaan huusivat huikeasti, uhaten paljaalla piiskallakin ajavansa muukalaiset karkuun.

Heinäk. 18 p. 1656 saapuivat liittolaiset Pragan, Varsovan etukaupungin edustalle. He järjestivät sotarintamansa sillä lailla, että Ruotsin ratsuväki oli oikealla kyljellä, Brandenburgin sekä muutamat ruotsalaiset apujoukot vasemmalla. Keskustana oli tavan mukaan jalkaväki. Sinä päivänä ei päässyt taistelu muuta kuin vähän alulle, ennenkuin iltahämärä jo teki kahakasta lopun. Yöllä koko Puolan pääarmeija, joka majaili itse kaupungissa, joen takana, tuli Pragaan liettualaisten avuksi. Sen vuoksi epäili vaaliruhtinas, samoinkuin myös useat sotapäälliköistä, ryhtyä taisteluun. Eihän, arvelivat he, yhden ollut mahdollista tapella viittä vastaan. Mutta Kaarle X ei ollut siitä milläänkään. "Soisinpa vaan", sanoi hän, "että olisivat kaikki viholliseni nyt täällä, jotta saisin ne yhdellä yrittämällä perin kukistetuiksi."

Seuraava päivä alkoi uskaliaalla asemanmuutoksella. Kaarle X oli havainnut, että ensimmäinen ahdas asema oli haitallinen: hän päätti siis vihollisen silmien edessä muuttaa toiseen paikkaan. Hän marssi oman väkensä kanssa vaaliruhtinaan kyljen taakse ja asettautui sen vasemmalle puolelle, jonka jälkeen koko sotarinta kääntyi, niin että se viimein seiso suorassa kulmassa entiseen asemaansa nähden. Täten päästiin avarammalle tantereelle; sitä paitsi saatiin myös tuuli omalle puolelle, joka nyt ajoi tomun ja savun puolalaisten silmiin. Mutta joskin tämä liikunto saattoi olla edullinen, niin olisi se myös voinut olla vaarallinen, jos puolalaiset vaan olisivat osanneet karata päälle niinkauan kuin sotarinta marssin tähden oli rikottu. He pysyivät kuitenkin vielä alallaan; ainoastaan 6,000 tataria kiersi metsän kautta ja ryntäsi armeijan selkään, mutta ajettiin heti takaisin.

Ankarampia hyökkäyksiä tapahtui vasta silloin, kun jo asemanmuutos oli tapahtunut. Tuhat husaaria, Puolan kuningattaren henkivartijarykmentti, sekä 4,000 qvartiania karkasi vasemman kyljen kimppuun. Niin tulinen oli heidän rynnäkkönsä, että he mursivat ensimmäisen sotarinnan läpi. Mutta toinen rivi, jossa mainitaan erittäin Suomen rakuunia Behrendsin johdolla, ajoi heidät vielä suuremmalla vauhdilla kotiinsa. Samalla aikaa piti 10,000:n tatarin takaa käydä Ruotsin väen kimppuun. Mutta he olivat

myöhästyneet kiertomatallaan, niin että nuoliansa tuiskutellen tulivat vasta perille, kun edellinen rynnäkkö oli loppunut. Kuningas käänsi nyt kolmannen sotarintansa, johon myös Uudenmaan ratsumiehet kuuluivat, heihin päin, eikä aikaakaan, niin he olivat hajoitettut ja ajettut sillä puolella oleviin suuriin soihin, joihin hyvin suuri joukko heistä hukkui.

Kolmantena päivänä, heinäk. 20:na, aamulla tuli viimein liittolaisten vuoro käydä rynnäkölle. Puolalaisilla oli etuvahtinsa suuressa metsässä, johon he olivat kaataneet murroksia sekä laittaneet rintavarustuksia. Sinne lähetti Kaarle X nyt 1,200 valittua jalkasoturia ynnä Uudenmaan ratsurykmentin. Heidän hyökkäyksensä oli niin ankara, etteivät puolalaiset sitä kauan kestäneet. Sen nähtyään pani kuningas muunkin väkensä liikkeelle, ja vaaliruhtinas joukkoinensa valloitti edessään olevan puolalaisen patterin, joka oli jäänyt vartijoita. Nyt piti rynnättämän puolalaisten vallitettua leiriä vastaan; mutta kun sinne tultiin, ei näkynytäkään enää vihollisia. Puolalaisten jalkaväki oli paksun tomun peitossa paennut toiselle puolelle Weikseliä ja polttanut sillan. Tälle puolen jäänyt ratsuväki ajaa karautti paraikaa syrjään, etsien pääsöpaikkaa, ja pelastuikin suurimmaksi osaksi hevostensa nopeuden avulla. Tästä seurasi, ettei Varsovan tappelu ylimalkaan maksanut kovin paljon verta. Liittolaiset eivät kuulu menettäneen enempää kuin vain muutamia satoja miehiä, voitettut noin 8,000.

Toiselta puolen ei hyötykään voitosta ollut kovin suuri, huolimatta siitä että se ensin oli niin loistavalta näyttänyt. Vaaliruhtinaalla ei ollut halua auttaa Kaarle X:ttä liian mahtavaksi; hän ei suostunut marssimaan edemmäksi. Puolalaiset, jotka olivat pikemmin hajoitettut kuin kukistetut, kokoontuivat siis pian jälleen yhtä suuriin joukkoihin.

Vielä kerran yritti sitten Kaarle X valloittaa Puolaa uuden liittolaisen kanssa. Hän kutsui alussa vuotta 1657 maahan Transsilvanian ruhtinaan Rakoczyn, luvaten muutamia Puolan läänejä avusta. Tämä herra tulikin 24,000:n unkarilaisen ja 38,000:n kasakan kanssa. Mutta hänen sotajoukkonsa, vaikka ne olivat suuret ja komeasti varustetut, olivat kuitenkin vielä kelvottomammat ja harjaantumattomammat kuin puolalaiset. He eivät uskaltaneet liikahtaa minnekään, jollei heillä ollut ainakin muutamia tuhansia Kaarle kuninkaan ratsumiehiä turvanansa. Paitsi sitä vallitsi myös suuri eripuraisuus Rakoczyn oman väen ja kasakkain välillä. Kasakat eivät kärsineet unkarilaisia, mutta ruotsalaisia ja suomalaisia he nimittivät rakkaiksi veljiksensä, anteliaasti kestitellen heitä ruoalla sekä juomalla.

Kun Kaarle X viimein, niinkuin vasta saamme nähdä, läksi uuteen sotaan Tanskaa vastaan, valloittivat puolalaiset, joille myös sitä paitsi itävaltalainen armeija tuli avuksi, vähitellen kaikki menetetyt alusmaansa takaisin.

8. Suomen rakuunat Puolassa.

Näillä ylläkerroituilla Kaarle X:nnen mainehikkailla retkillä ei ollut kovin paljon suomalaisia osallisena. De la Gardien kanssa tullut väki lähetettiin sangen pian suurimmaksi osakseen takaisin Liivinmaalle. Puolassa pysyivät ainoastaan toinen puoli Porin ja Savon jalkarykmenttejä, Turun ja Uudenmaan ratsumiehet sekä Suomen rakuunat. Alkuaankaan ei ollut siis Puolan sodassa meidän miehiämme enemmän kuin 1,000 jalkasoturia ja 3,000 ratsumiestä. Mutta tämä vähäinen joukko osasi kuitenkin melkoisesti kartuttaa suomalaisille sotureille kolmekymmenvuotisessa sodassa tullutta loistavaa mainetta.

Suomalaista jalkaväkeään ei Kaarle X yhtään kertaa vienyt kanssansa pitemmille retkille. Se sai, oltuansa heti alussa avullisena Preussin valloituksessa, jäädä paikoilleen sen maakunnan puolustukseksi. Jääden siten sodan päätapauksista syrjään, eivät porilaiset ja savolaiset tulleetkaan mainituiksi sen ajan historioissa. Ainoastaan yksi ainoa pieni tapaus — kuitenkin sangen omituinen — on säilynyt muistossa. Danzigin kaupungista, jota Ruotsin väki piti saarroksissa, ryntäsi tammik. 14 p. 1657 jommoinkin partiojoukko ulos. He tahtoivat valloittaa takaisin pienen Grebbinin linnan, josta heille muonan hankkimisessa oli suurta haittaa. Grebbinissä ei ollut enempää sotaväkeä kuin vain 60 suomalaista. Puolalaiset siis luulivat saavansa linnan miekan lyönnittä, ainoastaan osoittamalla, miten turha vastarinnan yritykseen heidän suurta ylivoimaansa vastaan olisi.

Mutta kas suomalaisilla oli kova pää semmoisia epäkunniallisia ehdotuksia ymmärtämään; he vastasivat kieltävästi. Puolalaiset alottivat silloin ankaran tykkitulen ja yrittivät myös väkiryynnäköitä kerta toisensa perästä. Mutta kauan aikaa heidän yrityksensä olivat aivan turhat. Selvään näkyi, kertoo senaikuinen taikauskoinen historioitsija, että nuo suomalaiset kaikki olivat *noiduttuja miehiä* (feste Leute), joihin eivät luodit voineet pystyä. Lopulla pääsivät tietysti puolalaiset sittenkin vallin yli, heidän joukkonsa kun oli niin paljoa suurempi. Mutta itsepäiset suomalaiset eivät nytkään huolineet heille uudestaan tarjotusta armosta. He taistelivat menestyksen toivottakin yhä edelleen, kunnes melkein viimeiseen mieheen asti olivat saaneet surmansa. Vangeiksi ei joutunut paitsi upseereja muuta kuin 4 miestä.

Uudenmaan ja Turun ratsuväen osanotosta melkein kaikkiin Kaarle X:nnen moniin retkiin Puolan halki on jo kyllin kerrottu.[3] Otamme siis nyt enää vain puheeksi *Suomen rakuunat*, jotka kenties kaikista enimmin tekivät tässä sodassa kansamme nimen kuuluisaksi.

Toinen puoli tätä rykmenttiä oli, niinkuin tiedämme, jo Wittenbergin kanssa marssinut Puolan rajan yli. Nämät 500 miestä olivat sitten ainoat suomalaiset, jotka seurasivat kuningasta hänen ensimmäisellä loistavalla voittoretkellensä.

Kun sitten toinenkin puoli De la Gardien armeijan kanssa oli lisään saapunut, auttoivat Suomen rakuunat uljaasti Preussin valloittamista. Danzigin saartamisen aikana esim. lähetettiin heidät everstinsä *Fabian Behrendsin* johdolla Dirschaun kaupunkia vastaan. Rakuunoita, jotka olivat harjoitetut tilaisuuden mukaan vuoroin ratsain, vuoroin jalkaisin sotimaan, sopi näet myös käyttää piiritystöihin. Etukaupungin he saivatkin heti ensiryynnäköllä valtaansa ja torjuivat sitten lujasti piiritettyjen uloskarkausyrityksiä. Pian huomasivat puolalaiset viisaimmaksi ruveta rauhan hieromiseen. Komentaja itse tuli ulos antaumusehdoista keskustelemaan. Niistä ei kuitenkaan voitu sopia, jonka tähden hän palasi jälleen kotia. Mutta hänen tietämättänsä oli kuitenkin tämän keskustelun johdosta linnan kohtalo tullut päätetyksi. Eräs Ruotsin upseeri oli näet kiivaan keskustelun aikana sukkelasti onkinut kaupunginavaimen komentajan taskusta. Sillä avasivat sitten Suomen rakuunat hiljaa portin samana iltana, jolloin puolalaiset, mitään pahaa aavistamatta, paraikaa viettivät jouluaattoansa. Tietysti ei kestänyt kauaakaan, ennenkuin hämmästyneet viholliset heittivät pois aseensa. — Kohta sen jälkeen hyökkäsi Behrends partion kimppuun, joka Danzigista tuli Dirschaun avuksi, arvaamatta, että linna jo oli valloitettu. Puolalaiset joutuivat hämmästyksiin ja häiriöön, kun omaksi väeksi luullut äkkiä ryntäsivät heidän päälleen. Suuri osa hakattiin maahan; mutta sitten myös Suomen miehet kärsivät tuntuva mieshukkaa, kun he kiihkoissaan ajoivat pakenijoita kovin kauas takaa ja joutuivat Danzigin kanuunien tulen alle.

Jaroslavin retkessä eivät meidän rakuunamme olleet osallisina; heidät oli jätetty Varsovaan. Mutta kun sitten kuningas paluumatkallaan oli joutunut umpisoppeen Sandomirin kohdalla, lähetettiin täältä 3-4,000 ratsumiestä, niiden parissa myös Behrendsin joukko, avuksi. Tämä retki päättyi sangen surkealla tavalla, mutta suomalaisille se sittenkin taas tuotti uutta loistavaa mainetta. Matkan varrella saatiin näet se tieto, että kuningas oli jo päässyt satimesta, vaan että Czarnezki, nähtyään hankkeensa menneen siellä tyhjäksi, riensi nyt tätä pienempää joukkoa vastaan 12,000:n miehensä kanssa. Ruotsin väki kääntyi jälleen Varsovaan päin; mutta paluumatka ei käynyt kyllin nopeasti. Erittäin kuuluvat Suomen rakuunat vitkastelleen, lieneekö siihen sitten ollut syynä kansamme luonteenomainen hitaisuus, vai se tieto, että ennenkin oli tultu toimeen ylivoiman kanssa. Näin sai Czarnezki huhtik. 7 p. Varkan luona retkikunnan saavutetuksi ja kaksituntisen ankaran taistelun jälkeen oli täydellinen voitto hänen käsissänsä. Ainoastaan muutamat sadat noista 3,000:sta ratsumiehestä pääsivät suoraa tietä Varsovaan. Suuri osa hakattiin maahan, ja tähteet hajosivat, piileskellen metsissä ja korvissa, kunnes he myöhemmin saivat tilaisuuden yhtyä rykmenttiensä kanssa. Itse päällikkö, Badin markkreivi, Kaarle X:nnen lanko, vetäytyi 100:n Suomen rakuunan kanssa läheiseen Czierskovin aateliskartanoon, jonka he vahvistivat, niin hyvin kuin kerkesivät. Tässä he nyt pitivät kaksi vuorokautta puoliansa kokonaista puolalaista armeijaa vastaan, jolla ei luultavasti kuitenkaan ollut kanuunia muassansa. Useammat kerrat kehoitti Czarnezki Suomen poikia antautumaan, luvaten suuret pestit, jos he tahtoisivat ruveta Puolan kuninkaan palvelukseen. Mutta uskolliset suomalaiset vastasivat tuohon kullaan tarjoamiseen ainoastaan lyijyllä. Vihdoin viimein, kun Kaarle X:nnen armeija lähestyi, täytyi puolalaisten tyhjin toimin lähteä, ja Suomen urhot saivat eheinä ja iloisina ratsastaa takaisin Varsovaan.

Eikä aikaakaan, niin tuli taas tilaisuus maksaa puolalaisille Varkassa jäänyt velka. Kuningas ajoi nyt Czarnezkia takaa ja sai hänestä huhtik. 27 p. 1656 Gnesenin seudulla loistavan voiton. Tämän valmistamisessa oli Suomen rakuunillakin ollut suuri osa. Heidät oli parin muun ratsurykmentin kanssa lähetetty edeltä leveän joen poikki menevälle sillalle, jossa he urhoollisesti taistellen viivyttivät vihollista, kunnes muu Ruotsin väki saapui jäljestä.

Varsovan tappelun jälkeen, jossa he, niinkuin jo tiedämme, taas osoittivat kuntoansa, saivat Suomen rakuunat toisen päällikön. Behrends muutettiin Turun ratsurykmentin komentajaksi ja hänen sijaansa määrättiin eversti Rosen. Tämän johdolla majoitettiin meidän rakuunat nyt pieneen *Tykoczynin* linnaan Liettuun ja Puolan rajalle. Täällä he sitten tammik. 27 p. 1657 tekivät vihoviimeisen urhotyönsä. Koko Liettuun armeija Sapiehan ja Gosievskin päällikkyudessa oli tullut heitä piirittämään. Suomen rakuunain rivit olivat edellisissä monissa taisteluissa vähitellen harvenneet, niin ettei ollut enää enempää kuin puolet, 500 miestä, jäljellä. Nämät eivät ajan pitkään riittäneet puolustamaan linnaa niin suurta ylivoimaa vastaan. Liettualaiset pääsivät vihdoin väkirynnäköllä vallinrikon läpi ja levisivät ympäri kaupunkia, tappaen kaikki, mikä eteen sattui. Rosen viimeisten miestensä kanssa vetäytyi erääseen torniin. Mutta siinäkin oli pitempi vastarinta mahdoton, se oli silminnähtävä; antautuminen oli myös hänen mielestensä yhtä mahdotonta, koska se olisi tahrannut hänen joukkonsa urhouden mainetta. Hän räjähdetti senvuoksi tornin ilmaan, syösten vihollisen joukosta enemmän kuin 400 kanssansa kuolemaan.

Näin loppuu tämä sankarirunon kaltainen kertomus Suomen rakuunain töistä Puolan sodassa. Rykmentti koottiin sitten uudestaan Suomessa, vaan sitä ei enää lähetetty tälle sotatantterelle.

9. Marssi Juutinmaalle.

Ikäänkuin ei Ruotsilla olisi ollut jo yltäkyllin kolmessa vihollisessa, tuli nyt vielä neljäskin lisäksi. Tanskan kuningas ja kansa olivat jo kauan salaviihalla katselleet Ruotsia. He eivät voineet unohtaa kolmenkymmenvuotisen sodan aikana menetettyjä maakuntiansa ja pelkäsivät, että heidän vanha kilpaveljensä voittojensa kautta Puolassa tulisi vielä mahtavammaksi, heille vielä vaarallisemmaksi. Kun he sitten näkivät Kaarle X:nnen ahdingossa venäläisten, puolalaisten ja itävaltalaisien välillä, katsoivat he nyt tilaisuuden edulliseksi kostotuumiensa täyttämiseen. He julistivat siis sodan kesäkuun alussa 1657.

Vaara tästä päällekkarkauksesta ei ollut vähäinen, sillä kun kaikki sotaväki taisteli kaukaisissa sodissa, oli Ruotsi melkein suojaton. Mutta Kaarle X:nnen lujuuksi ei voinut mikään vaara masentaa. "Kyllä Jumala meitä auttaa", vakuutti hän, "kunhan me itse autamme itseämme!" Hän antoi valtaneuvoskunnalle käskynsä Ruotsin puolustuksesta, ja läksi itse Tanskaa vastaan Saksan puolelta, samaa tietä kuin Torstensson edellisessä sodassa.

Tämä retki kävi vielä nopeammin, vielä paljoa voitollisemmin, kuin mikään edellinen. Kesäk. 20 p. oli Kaarle X saanut tiedon tanskalaisten rauhanrikkomisesta, 26 p. hän jo läksi liikkeelle Preussista, ja heinäk. 18 p. hän seisoi armeijansa kanssa Holsteinin rajalla. Marssi oli ollut niin kiireinen, että sadottain hevosia oli uupunut ja kuollut tielle.

Hampuriin jouduttuansa tarkasti kuningas sotavoimaansa. Se ei ollut suinkaan loistavan näköinen. Vaatteet olivat likaiset, ryysyiset, miehet ruudinsavusta ja ilmanvaiheista mustuneet. Mutta jokaiseen repaleeseensa he olivat kätkeneet runsain määrin kultakolikoita, joilla he täällä pian saivat komeammat pukimet. Ei tämä sotajoukko näyttänyt myöskään peloittavalta suuruuteensa nähden. Ainoastaan 6-8,000 miestä oli Kaarle X tuonut kanssansa Puolasta.[4] Siinä olivat nyt melkein ainoat tähteet tuosta suuresta, kaksi vuotta takaperin sinne viedystä armeijasta. Uplannin rykmentistä esim. seiso enää rivissä vain 380 miestä alkuperäisistä 1,200:sta. Mutta näistä tähteistä oli joka mies kestänyt parissa kymmenessä tulisessa taistelussa. Ilolla he nyt taas menivät uusiin verilöylyihin, huolimatta vihollisen ylivoimasta. "Alinomaisten voittojen kautta", kirjoitti eräs heidän päälliköistään, "ovat he kokonaan unohtaneet, miten voi tulla voitetuksi." Eipä kumma, jos Kaarle X, tämmöisten urhojen kanssa mennessään sotaan, mietti vain sitä, miten paljon ja mitä maakuntia rauhanpäätöksessä pitäisi ottaa Ruotsin omaksi.

Hampurissa saatuansa vielä muutamia tuhansia pestattuja saksalaisia sotamiehiä lisäksi, marssi nyt kuningas elok. 3 p. Holsteiniin. Hämmästyneet tanskalaiset, vaikka miesluvultaan voimallisemmat, eivät paljon yrittäneetkään vastarintaa. Linnoitettu Itzehoen kaupunki ammuttiin sytyksiin, ja Tanskan valtamarski armeijansa kanssa sitä vain katseli, sormea nostamatta. Samoin valloitettiin muutkin Holsteinin suojaksi laitetut varustukset melkein miekanlyönnillä. Parin, kolmen viikon kuluttua oli koko Tanskan mannermaa voittajien käsissä. Siellä oleva Tanskan armeija oli melkein hävitetty; ainoastaan 6,000 miestä oli pelastunut vahvaan Fredriksodden Fyenin saarta vastapäätä, Pienen Beltin rannalle.

Tämäkin linna heti saarrettiin, mutta ei kukaan voinut arvata sen valloittamista mahdolliseksi, koskei piirittäjien luku ollut niinkään suuri kuin piiritettyjen. Sitä suurempi oli yleinen kummastus, kun yhtäkkiä tuli sanoma, että Ruotsin lippu liehui Fredriksodden valleilla.

Pimeinä syksyöinä nelin ryömin oli everstiluutnantti Dahlberg erään kumppaninsa kanssa käynyt useamman kerran tiedustelemassa linnan varustuksia. Sen jälkeen kuin niistä täten oli saatu tarkka tieto, ja kun vielä oli saapunut vähän lisäväkeä, päätettiin yöllä lokakuun 23:tta päivää vasten yrittää rynnäköä. Koska piirittäjillä oli jalkaväkeä ainoastaan vähän yli puolet verrattuna linnanväkeen, täytyi nyt, vastoin tavallisuutta, ottaa ratsumiehetkin avuksi tähän heille outoon työhön. Rynnäkö tehtiin kolmella eri joukolla. Eteläisimpään osastoon kuului pari ratsurykmenttiä, jotka kaalasivat vallin jatkoksi mereen juntatun kahden hakuliadan ympäri. Kolmannen, viimeisen hakulin kohdalla havaittiin vesi liian syväksi, jonka tähden he kirveillä kaasivat aituksen maahan ja siten pääsivät siltä puolelta aivan suojattoman kaupungin keskelle. Sillä välin myös tämän saman osaston jalkaväki sekä toinen osasto olivat onnellisesti kiivenneet vallille. Pahinta vastarintaa tehtiin pohjoisempana, missä nyt kenraaliksi korotettu *Behrends* oli johtajana. Hänen petardi-miehensä, jonka oli ruudilla räjähdettävä portti auki, haavoitettiin. Täten sai vihollinen aikaa tässä kohdassa paremmin järjestää puolustusta. Vaan Behrendsin väki, jalkaisin taistelevia ratsumiehiä kaikki tyyni, ryntäsi sittenkin uljaasti ja pääsi viimein vallille. Molemmat suomalaiset rykmentit olivat ensin seisonneet jouten varaväkenä; vaan kun portti oli saatu auki, ajoivat he ratsain kaupunkiin ja tekivät tanskalaisten häiriön täydelliseksi. Aamun

koittaessa oli koko linna valloitettu, sen puolustajat suureksi osaksi hakatut maahan tai hajoitetut. Ainoastaan 2,000 miestä seisoivat vielä, ase kädessä, niemen äärimmäisessä päässä; mutta niidenkin täytyi siellä antautua vangeiksi, koska ei ollut laivoja, millä saariin päästä. Saalis oli ääretön. Puhumattakaan kaikista sotatarvevaroista, jotka tulivat kuninkaan osaksi, sai jokainen sotamieskin kantaa pois suuret taakat; sillä koko maakunta oli tuonut tänne kalleimmat tavaransa siinä varmassa toivossa, että Fredriksoddea olisi mahdoton valloittaa.

10. Retki Beltien yli ja Roskilden rauhansovinto.

Vaikka Tanskan sodan alku oli näin loistavasti menestynyt, oli Ruotsin armeija kuitenkin sangen vaarallisessa tilassa. Paljon syytä oli pelätä, että yhteenliittyneet puolalaiset ja itävaltalaiset, kenties myös lisäksi vielä brandenburgilaisetkin, jotka par'aikaa jo hieroivat sovintoa edellisten kanssa, tulisivat kaikki yhdessä Juutin niemimaalle. Silloin olisi tuo pienoinen, vaikka valittukin, joukko ollut ikäänkuin satimessa ja vihdoinkin olisi sen täytynyt kukistua semmoisen ylivoiman alle. Tästä vaarasta pelasti sen kuitenkin Kaarle X:n harvinainen luonne ja hänen oma rohkeutensa.

Vuoden 1658 alku toi mukanaan tavattoman kovan talven. Tammik. 9 p. tuli hirvittävä lumituisku ja ankara pakkanen, joita sitten lakkaamatta kesti kolme viikkoa. Puhurin poika

jopa suureksi sukeutui, kovin kasvoi kauheaksi, kylmi silloin täyden kylmän, väkipakkasen paleli.

Jäätyipä itse Pieni Beltikin, tuo leveä merenrauma Juutinmaan ja Fyen-saaren välillä, jota ihmettä ei aina sadassa vuodessakaan saada nähdä. Kuningas, neuvokkaana kuten aina, kokosi kiireesti väkensä salmen rannalle ja tutkittiin jään vahvuuden. Sen havaittiin hyvin kannattavan Brandsöhön, pieneen, rauman keskellä olevaan saareen asti; mutta saaren takana, missä kova virta käyppi, ei ollut tuohon uuteen siltaan luottamista. Paitsi sitä oli toisella rannalla 1,500 talonpoikaa ahkerassa työssä, jään sahaamisella pitämässä auki leveätä juopaa. Ja heidän takanansa seisoivat melkein 4,000 miestä tanskalaista sotaväkeä, valmiina kuumalla löylyllä vastaanottamaan niitä, joiden onnistuisi päästä kylmän kylvyn läpi. Pelotonta Kaarle X:ttäkin epäilytti; hän lähetti *Dahlbergin* Fredriksoddeen tutkimaan, olisiko kenties siellä parempi. Tammik. 30 p., anivarhain aamulla palasi Dahlberg ja sanoi ylimenon Fredriksodden kohdalla mahdolliseksi. Mutta samassa tuli myös tieto, että edellisen yön ankara pakkanen oli Brandsön takaisen jään tarpeeksi vahvistanut. Kaarle X tietysti valitsi mieluummin lähemmän paikan, vaikka siinä oli lukuisa vihollinen vastassa.

Päivän koitteessa kulki koko ratsuväki Brandsön saareen, josta Wrangel oikeanpuolisen kyljen kanssa oitis marssi edemmäksi. Virtapaikalle tultua hajosivat rivit, niin että rinnakkain kulkevien välille jäi leveänlainen loma. Paitsi sitä hyppäsivät ratsumiehet alas hevosten selästä ja jatkoivat tietänsä jalan, talutellen ratsujansa jäljestään, ettei kahdenkertainen paino kohtaisi yhtä paikkaa. Sittenkin painui ja keikkui jää peloittavalla tavalla koko ajan heidän allansa. Yli päästiin kuitenkin onnellisesti, ja pian oltiin täydessä kahakassa tanskalaisten kanssa. Nyt toi kuningas vasemmankin kyljen yli ja hyökkäsi vihollisen sivuun. Wrangelille hän lähetti käskyn taas mennä ulos jälle ja kiertämällä karata tanskalaisten toisen sivun kimppuun. Mutta levoton meri ei voinutkaan kauemmin olla näyttämättä oikeata luonnettansa. Rynnäköille tuimasti hyökkäävien hevosten alta rikkoontui jää ja koko kaksi lippukuntaa, parisataa miestä, katosi aaltoihin. Muu väki hämmästytti ja seisautui kesken rynnäkkönsä. Silloin kuningas itse vei muutamia osastonsa lippukuntia takaisin jälle, liki tuota turmiollista avantoa, näyttääkseen, ettei vaara ollutkaan niin ylen suuri. Siitä saivat Wrangelin miehet taas uutta rohkeutta; he menivät täyttä vauhtia eteenpäin ja pääsivät ilman sen enempää vahinkoa heikon paikan yli. Itse tappelu sitten ei kauaa kestänyt; yks, kaks oli Tanskan voima hakattu maahan tai vangittu, ja sillä koko Fyen-saari valloitettu. Jalkaväki ja tykistö eivät olleet ollenkaan ottaneet osaa tähän kahakkaan; ne tulivat vasta sen loputtua rauman yli. Eipä ollut edes kaikkea ratsuväkeäkään tarvittu; niin paljon suurempi oli Ruotsin armeija tässä vastassa ollutta Tanskan joukkoa. Jouten jääneissä olivat myös suomalaiset; mutta luultavasti olivat he sitten ne kaksi ratsurykmenttiä, jotka Behrendsin johdolla lähetettiin ennakolta Fyenin toiseen päähän Seelannista avuksi rientävää toista tanskalaisosastoa vastaanottamaan.

Täällä Fyen-saarella oltiin kuitenkin vasta puolitiessä, tuskin sitäkään. Yhden yön pakkanen oli tehnyt menon Pienen Beltin yli mahdolliseksi; mutta Iso Beltin rauma Fyenin ja Seelannin välillä oli monta vertaa leveämpi; sen yli ei ollut mahdollista päästä yhden ainoan yön marssilla. Mitäs jos kesken matkaa ilma lauhtuisi ja tuuli repisi jääsillan auki — silloin Ruotsin kuninkaan ja hänen armeijansa kävisi samoin kuin muinoin Faaraon Punaisessa meressä — silloin olisi koko Ruotsin valta aseeton vihollisille alttiina! Kaikki päälliköt varoittivat näin hurjasta yrityksestä, kehoittaen odottamaan hiukan aikaa, kunnes laivoilla päästäisiin salmen poikki. Kuningasta itseäänkin arvelutti. Mutta samassa tuli

taas tutkimusretkelle lähetetty Dahlberg takaisin ja ilmoitti jään hyvin kannattavan. "Ohoh", huudahti Kaarle X iloissaan, "nytpä saa Fredrik-veikkoni heti paikalla kuulla suoraa Ruotsin puhetta!" Muiden kenraalien vastapuheet kuitenkin saattoivat kuninkaan jälleen epäilyksiin. Hän meni levolle. Mutta ei aikaakaan, niin hän uudestaan käski Dahlbergin eteensä. "Voitko", kysyi hän, "oikein omantuntosi mukaan vakuuttaa, että jää kannattaa?" — "Kuninkaallinen majesteetti", vastasi Dahlberg, "minä voin siitä panna vaikka päänikin pantiksi." — "Olkoon sitten menneeksi", huudahti nyt kuningas. "Yritämpä siis Herran nimeen. Tämä tilaisuus on liian kallis, että voisi sen päästää käsistensä."

Yöllä helmik. 6:ttä päivää vasten 1658 alkoi ratsuväki marssinsa, Dahlberg etupäässä oppaana. Se oli kolkko, peloittava retki. Hevosten kavioiden alla muuttui jään päällä oleva lumi veteläksi hyhmäksi, niin että tie näytti leveältä mustalta virralta. Kyynärän syvältä siinä kaalattiin, eikä ollut mitään varmuutta, ei ollut mitään takeita, ettei jossain kohdassa voisi olla joku jäätymättä jäänyt sula, pohjaton paikka edessä. Kaikki kävi kuitenkin onnellisesti. Aamun koittaessa oltiin Langeland-saarella, jossa levähdettiin ja syötiin suurus. Tämäkään viimeksimainittu toimi ei ollut vaivaa vailla, sillä pakkanen oli kaikki mukaan viedyt ruoat ja juomat muuttanut jääkimpaleiksi, joita ensin piti hakata palasiksi ja sulattaa. Pian lähdettiin sitten jälleen jatkamaan marssia. Kello 3 päivällä jouduttiin Laaland-saareen, josta lähetettiin käsky Wrangelille tulla Fyeniin jääneen jalkaväen kanssa jäljestä. Seuraavassa saarella, Falsterissa, levättiin kokonainen päivä, vaan helmik. 11 p. seisoi kuitenkin koko armeija Seelannin rannalla.

Sanoma Ruotsin väen ylipääsöstä Fyeniin oli jo nostanut suuren hämmästyksen ja säikähdysten Kööpenhaminassa. Viipymättä oli lähetetty muutamia Tanskan herroja Ruotsin kuninkaan luo, rauhaa tarjoamaan. Näitä vastaan tuli, likellä Vordingborgia Seelannissa, korkea sotaherra, joka ajoi reessä, parisataa suomalaista ratsumiestä ympärillään. Se olikin itse Kaarle X, joka siten lyhensi heiltä matkan. Hän tervehti iloisesti. "Oletteko tekin täällä?" kysyi hän sitten hiukan kummastuneena Englannin lähettiläältä, joka oli seurannut tanskalaisten kanssa, ollakseen rauhansovittelussa välittäjänä. — "Olen", vastasi tämä, "vaan enemmän onkin minulla syytä kummastella, että te, kuninkaallinen majesteetti, olette täällä."

Rauhansovinto ei nyt viipynyt enää kovin kauan. Tanskalaiset syystä pelkäsivät, että myös heidän pääkaupunkinsa, joka maanpuolelta oli varsin huonosti varustettu, voisi joutua voittajien käsiin ja näin kenties koko heidän itsenäisyytensä tulla kukistetuksi. Kaarle X puolestaan tahtoi kiireesti lopettaa tämän sodan, voidakseen sitten taas kääntyä muita vihollisiansa vastaan. Tämä Roskilden rauhanpäätös oli edullisin kaikista vielä Tanskan kanssa solmituista. Ruotsi siinä sai Skoonen, Hallannin ja Blekingen, siis kaikki, mitä vielä oli Tanskalla alusmaata itäpuolella Juutinraumaa. Ja tulipa siihen sitä paitsi lisäksi myös Bornholman saari sekä Bohusläänin ja Trondhjemin maakunnat, jotka Norjasta lohkaistiin irti.

11. Olot Käkisalmen läänissä.

Vaikka tähän aikaan sekä Venäjä että Ruotsi eri haaroilta ahdistivat Puolaa, ei heidän keskinäinen välinsä ollut kuitenkaan ystävällinen. Venäläisten sydämissä kyti vanha viha ruotsalaisia vastaan. Venäjän kansa ei voinut unohtaa, että Kustaa Aadolf oli heiltä valloittanut Käkisalmen läänin sekä Inkerinmaan. Tämä viha näyttäytyi joka tilaisuudessa. Ruotsalaiset ja suomalaiset, jos he kauppa-asioilla Venäjällä käydessään tarvitsivat virkakuntien apua, saivat aina vain pilkkaa ja haukkumasanoja vastaukseksi. Ja jos joku heistä sattui tappamaan venäläisen, niin lausuttiin mestauspaikalla tuomio julkisesti näillä sanoilla: nyt vääräuskolainen ja pakana, joka kristityn miehen on tappanut, saapi ansaitun rangaistuksensa. Näihin yksityisiin kiusantekoihin liittyi myös puolilla sanoilla ilmaantuvia valtiollisia uhkauksia. Nykyinen tsaari Aleksei Mihailovitsh oli arvonimeensä liittänyt sanat: "esi-isiensä perillinen" ja aluskuntiansa luettelon loppuun lisännyt: "ynnä monta muuta idässä, pohjoisessa sekä lännessä". Molemmat lauseet näyttivät tarkoittavan, että hän sydämessään yhä vielä katsoi Ruotsille pois annettuja maakuntia omiksansa. Vanhaan vihaan oli nyt tullut uuttakin lisäksi. Syynä oli Puola, jota kumpainkin hallitsija jo pitivät omanansa ja josta he eivät olisi suoneet pienintäkään palasta naapurilleen. Vihdoin, kun Kaarle X 1656 vuoden alussa oli joutunut ahdinkoon, puhkesi venäläisten viha ilmisotaan; he luulivat nyt sopivan tilaisuuden tulleen koston sekä omansa takaisinvalloittamiseen. Tämä venäläissota uhkasi monen syyn tähden meidän maallemme suurta vaaraa. Suomen sotaväki oli, niinkuin tiedämme, melkein kaikki kaukana Puolassa taikka Liivinmaalla. Nekin harvat sotamiehet, jotka olivat jääneet kotiin, kävivät paljain jaloin, melkein alastonna, sillä yhdeksään kuukauteen he eivät olleet saaneet enempää kuin yhden kuukauden palkan käsiinsä. Samoin olivat rajalinnatkin aivan rappiolla. "Monella miehellä, joka maalla asuu", kirjoitti Käkisalmen läänin ja Inkerin pääkuvernööri Kustaa Eevertinpoika Horn, "on kartanossaan portit paremmat kuin kruunun linnoissa."

Pahempi tätä kaikkea oli kuitenkin vielä se, että alkuasukkaat Venäjältä otetuissa voittomaissa olivat

Ruotsin vallalle perin viholliset. Syynä siihen oli etupäässä heitä painava uskonnollinen ahdistus. Kustaa Aadolf, vaikkei hän sallinut suoraa pakotusta, oli kuitenkin hänkin sen verran aikansa lapsi, että hän kaikilla keinoin, usein vähemmän hyväksyttävilläkin, koetti saada uusia alamaisiansa Lutherin uskoon kääntymään. Samaa menettelyä jatkettiin sitten myös seuraavienkin molempien hallitusten aikana.

Siinä ei tietysti ollut mitään moitittavaa, että suomalainen Lutherin kirkkumies ynnä muita meidän uskonnollisia kirjojamme painettiin venäläisillä kirjaimilla, jotka olivat paremmin tutut karjalaisille. Luvallistahan on vapaan opetuksen kautta vakuuttaa toiselle oppinsa totuutta. Samoin myös ei voi muuta kuin kiittää hallituksen kehoitusta kreikanuskoisille papeille jumalanpalveluksessa käyttämään suomea eikä slavonin kieltä, niinkuin siihen asti oli ollut tapana. Mutta eipä näihin keinoihin tyydyttykään. Ruvettiin lupaamaan kreikanuskoisille papeille ja lukkareille 4, 6, jopa 8 tynnyriä viljaa vuotuisten saatavien lisäksi, tai toisin paikoin pitäjässä olevat kirkkojen tilukset omiksensa, jos he suostuisivat oppimaan Lutherin kirkkumiehestä ja opettamaan sitä seurakuntalaisillensa. Eikä ollut siinäkään vielä kaikki. Sodan kautta autioiksi jääneille tiloille oli asutettu joukoittain muusta Suomesta tuotettuja luterilaisia talonpoikia ja näitä varten, niin pian kuin suinkin pieni seurakunta oli karttunut, asetettu luterilainen pappi. Tämän palkkaamiseen pakotettiin nyt kreikanuskolaisetkin ottamaan osaa ja velvoitettiin kuulemaan ainakin yhtä saarnaa joka pyhä. Tarkoituksena oli, Kustaa Aadolfin omilla sanoilla puhuen: "että he meikäläisiin tottuisivat, ja venäläisen papin kuoltua suomalainen sitten voisi astua hänen sijaansa".

Tätä puoliväkinäistä käännytystointia kreikanuskolaiset itsestään vastustivat. Heidän poikiansa karkasi aika-ajoin rajan yli Novgorodiin, josta he sitten täysi-oppisina pappeina palasivat kuolevien virkaveljiensä sijaa täyttämään. Harva pappi vain taipui vaihtamaan uskoansa hallituksen lupaamiin etuihin. Pietari Brahen aikana mainitaan koko Käkisalmen läänissä pappeja, "tiakkoja" (lukkareita) ynnä heidän poikiansa olleen ainoastaan viisitoista, jotka olivat tämän palkan edestä oppineet Lutherin kirkkumiehestä ulkoa. Ja näiden vaikutus oli melkein mitätön, sillä kansa halveksi heitä ja vihasi uskonheittöinä. Silmännähtävänä todistuksena on se vaino, joka juuri tähän aikaan kohtasi yhtä näistä papeista, Kurkijoen kirkkoherraa Jaakkima Terentiovia, jos kohta oikea vihan syy peitettiin noituuden kanteella. Useimmat kreikanuskolaiset papit pysyivät lujina ja vahvistivat myös sanankuulijoihinsa vastahakoisuutta. Suurta apua ei myöskään ollut maahan lähetetyistä luterilaisista papeista. Tiedämmehän me, minkälainen Suomen papiston sivistyksen ja siveyden tila oli ennen yliopiston perustamista, ja luultavaa on, että tänne lisäksi saatiin huonoimmat ainekset. Eipä kumma siis, jos näiden uuden uskon apostolien mainitaan vain istuneen kapakoissa, oluthaarikka edessään, piippu kädessä, siellä harjoitellen käännytystyötänsä vieraan uskonnon haukkumisella, josta tietysti taas tuli kreikkalaisilta haukkumasanoin takaisin. Seurauksena kaikesta tästä oli, että käännytystoimi ei paljon ollenkaan menestynyt. Päinvastoin tapahtui joskus, että joku luterilainen tulokas, keskellä kreikanuskolaisia asuen, itsekin taipui naapuriensa oppiin, jotka uskonmuutokset kuitenkin hallitus heti kielsi kuoleman uhalla.

Asiain näin ollen ajatteli Ruotsin hallitus yhteen aikaan välikeinoja, saadakseen ainakin kreikanuskolaisen kirkon Suomessa ja Inkerissä erilleen Venäjän yhteydestä, josta aina vuoti vihollisuutta uutta valtaa vastaan. Luvattiin näet matkarahaa papille, joka lähetettäisiin Konstantinopolin patriarkan vihittäväksi ja joka sitten olisi tullut Ruotsin kreikanuskolaisen alamaisten piispaksi. Sama ehdotus uudistettiin myöhemmin sillä muutoksella, että Karjalan piispa saisi käydä vihittämässä itseään Kieivissä. Mutta kreikanuskolaiset karjalaiset eivät siitä tarjouksesta huolineet; he tahtoivat edelleenkin saada pappinsa Venäjällä vihityiksi. Hallitus puolestaan ei myöskään ollut tuumaansa kovin harras; sillä aina vielä toivoi se saavansa vierasuskolaiset tavalla tai toisella valtion uskoon käännetyiksi. Samassa Kristiinan kirjeessä vuodelta 1650, jossa annettiin lupa piispan vihkimiseen Kieivissä, oli näet kuitenkin lisätty, ettei hän takaisin tultuansa saisi asettaa pappeja muuta kuin "juuri tarpeen mukaan ja missä niitä välttämättömästi tarvitaan". Ja Kaarle X antoi Kaprion läänin asukkaille, jotka pyysivät saada muutamia omauskoisiansa pappeja (luultavasti kuolleitten sijaan), jouluk. 15 p. 1654 jyrkästi kieltävän vastauksen. "Kuninkaallista Majesteettia", niin kuuluivat sanat, "arveluttaa tähän nykyiseen aikaan suostua siihen, mutta hän näkisi paljoa mieluummin, että he kääntyisivät luterilaiseen, oikeaan uskoon ja jumalanpalvelukseen."

Olisi voinut luulla, että kenties Ruotsin vapaampi hallitusmuoto ja kansan etua valvova laki olisivat kuitenkin voineet suostuttaa Laatokan ja Nevan karjalaiset uuteen valtaan. Mutta ensiksikin oli silloin juuri se aikakausi, jolloin uskonto oli voimallisimmin yhdistäjä tai erottaja ihmisten välillä, jolloin samanuskolaiset, vaikka eri kansallisuuksiin kuuluvat, pitivät toisiansa veljinään, ja eriuskolaiset, joskin he olivat yhtä kansaa, vihasivat toisiansa verisesti. Ja toiseksi eivät Ruotsin hallitusmuodon ja lain edut olleet tulleet Käkisalmen läänin ja Inkerin asukkaille osaksi. Niinkuin jo tiedämme, ei heidän sallittu valtiopäiville lähettää edustajia. Ruotsin laista ei myöskään ollut suurta suojaa. Molemmat maakunnat olivat pitäjittäin annetut lahjoitusmaiksi korkeille Ruotsin herroille, joita kruunun kaikki virkamiehet nöyrästi kumartelivat. Linnojen ja sotaväen huonoon tilaan sanoi Horn pääsyyntä olleen sen, että

"maaherra enemmän valvoo suurten herrojen suosiota kuin kruunun etua". Jos niin oli laita, missä kruunun hyödyistä oli puhe, mitä turvaa saattoi rahvas toivoa kuninkaan käskynhaltijoilta! Se olikin aivan ilman suojaa jätetty alttiiksi aatelisherrojen, voutien ja kruunun alempien virkamiesten täyttymättömälle ahneudelle. Minkälainen talonpoikaraukkain tila oli Käkisalmen läänissä, sen olemme jo nähneet luvussa Samuli Cröellistä.

Eipä ole siis ollenkaan kummeksittavaa, että niin Inkerin kuin Käkisalmen läänin kreikanuskoinen kansa tuskin hillityllä vihamiellisyydellä katseli uusia hallitsijoitansa ja hartaalla ikävällä toivoi venäläisiä avukseen.

12. Venäläisten hyökkäys maahan.

Suomen suureksi onneksi venäläisten päähyökkäys tarkoitti Liivinmaata, sillä tsaari toivoi Riiasta saavansa hyvän kauppasataman Itämeren rannalla. Hän toi tätä kaupunkia vastaan armeijan, jonka luku arvattiin 90,000:ksi mieheksi. Mutta riittipä tuosta avarasta valtakunnasta myös muuallekin väkeä. Kaksi sotajoukkoa lähetettiin Inkeriin ja Käkisalmen lääniin, näitä kaivatuita maakuntia takaisin valloittamaan.

Kesäkuun 4 p. 1656 ilmaantui Nevajokeen, *Pähkinälinnan* edustalle 130 lotjaa, täynnä venäläisiä, jotka laittoivat piiritysleirejä kumpaisellekin rannalle. Vähäinen partioparvi soutu jokea alas vieläkin edemmäksi ja saapui seuraavana iltana Nevanlinnalle. Kello 9, juuri kun asukkaat, mitään pahaa aavistamatta, olivat menneet levolle, karkasi vihollinen äkkiä päälle hirmuisella huudolla. Koko kaupunki poltettiin tuhaksi, irtain tavara ryöstettiin, asukkaat murhattiin suurimmaksi osaksi. Saaliin seassa oli noin 70,000 tynnyriä viljaa, jotka olivat Inkerin aateliskartanoista sinne tuodut ulkomaille laivattavaksi; myös oli kaupungissa suuria suolavaroja. Näistä jakoivat venäläiset seudun kreikanuskoisille talonpojille niin paljon kuin nämä tahtoivat, ja tähteet poltettiin yhdessä aittojen kanssa. Maaseudullakin sytytettiin kaikki aateliskartanot sekä luterilaiskirkot palamaan; mutta talonpoikaistalot sitä vastoin enimmäkseen säästettiin, sillä niiden asukkaathan olivat melkein kaikki polttajien omia uskolaisia ja liittolaisia. Tämä summaton vahinko olisi kuitenkin luultavasti suurimmaksi osaksi saatu estetyksi, jos vain vähänkin olisi oltu varuillaan, sillä tuhoa tekevän partion miesluku oli sangen vähäinen. Se nähdään pienestä tapauksesta tässä tilaisuudessa. Eräs Nevanlinnan porvareista, nimeltänsä Matti, joka oli muita rohkeampi, ei antanutkaan teurastaa itseänsä niinkuin turvatonta karitsaa, vaan sieppasi melun kuultuansa miekkansa seinältä, hyppäsi hevosessa selkään ja raivasi itselleen täten, paitasillaan ratsastaen ja oikealle ja vasemmalle huitoen, tien vihollisten läpi.

Toinen partioparvi, noin 300 miestä, oli taas Pähkinälinnan edustalta mennyt Taipaleen kauppalaan Suvannonjärven suuhun Käkisalmen lääniin. Sieltä he levittivät lähipitäjiin tsaarinsa julistuksen: niiden, jotka vapaaehtoisesti antautuisivat hänen valtansa alle, piti saada säilyttää henkensä ja tavaransa vahingoittamatta; mutta vastahakoiset piti armotta surmattaman. Laumoittain virtasivat nyt seudun kreikanuskoiset talonpojat leiriin uskollisuusvalaa vannomaan ja suojeluskirjoja lunastamaan; toipa suuri osa heistä aseensakin mukanaan ja jäi uskolaistensa luokse näiden voiman lisäksi. Luterilaisista sangen moni, saadakseen turvaa, antoi kastaa itsensä kreikan uskoon. Ne, joiden omatunto siihen oli liian herkkä, pakenivat korpiin ja jättivät talonsa autoiksi, vihollisen poltettavaksi.

Sillä välin oli toinen venäläinen osasto, enimmäksi osaksi ratsuväkeä, samonnut maahan Aunuksen puolelta Laatokan pohjois-rantaa myöten. Sielläkin talonpojat joka paikassa tervehtivät tulijoita vapauttajinaan, toivat runsaasti ruokaa ja neuvoivat avuliaasti tietä. Ruotsalaisten aatelisherrojen voudit, samoin kuin myös luterilaiset papit ja kruunun virkamiehet, tapettiin tai kuljetettiin pois vankeuteen Venäjälle. Eräs partiojoukko tästä osastosta ulkoni Savoinkin asti. Savonlinnan kaupunki ja Kerimäen kirkko poltettiin, linna piiritetiin. Koko seutu oli hävityksen vallassa. Ihmiset surmattiin usein hirmuisilla kidutuksilla, esiin. elävältä nytkemällä. Talot poltettiin, samoin kuin kaikki irtain tavara, jota ei voitu poiskuljettaa, yksinpä viljakin, joka vielä kasvoi pelloilla. Karja tapettiin, nyljettiin ja jätettiin sitten suotta märkänemään. — Yöllä heinäk. 2:n ja 3:n päivän välillä tuli viimein vihollislaivasto Käkisalmen rantaan ja sulki myös läänin pääkaupungin saarroksiin.

Peloittava vaara uhkasi täten sekä Itämeren maakuntia että myös Suomenmaata. Ja pahinta oli se, ettei siihen vaaraan ollut paljon mitään apuakaan muualta toivossa ensi hetkellä. Kaarle X paraikaa varusti ja sitten alotti yhdessä liitossa Brandenburgin vaaliruhtinaan kanssa tuon retkensä, jolla hän luuli saavansa puolalaisten voiman lopullisesti kukistetuksi. "En voi täällä umpimähkään jättää kaikkea kesken sentähden, että muka moskovalainen on meidän maahamme karannut!" kirjoitti hän äreästi De la Gardielle, joka Liivinmaan puolustukseksi pyysi lisäväkeä. Samoin myös Tukholmassa, kun asia tuli puheeksi valtaneuvoskunnassa, päätettiin yksimielisesti: että uusi tärkeä voittomaa, Preussi, etupäässä oli suojeltava, vaikkapa sen kautta Suomi ja Liivinmaa joksikuksi aikaa jäisivätkin vihollisen valtaan.

Tulisihan sitten taas aika kääntyä venäläistä vastaan. Lähetettiin siis vain suomalaisille kehoitus omin voimin torjua päällekkarkaus takaisin, jonka lisäksi Pietari Brahe, vanha uskollinen ystävämme, tarjoutui menemään päälliköksi. Hänen lähdöstänsä ei kuitenkaan tullut mitään, koska kuningas oli jo sen viran uskonut toiselle miehelle. Ensi närkästyksensä tynnyttyä oli näet Kaarle X sittenkin pitänyt sen verran huolta melkein kokonaan turvattomasta Suomesta, että oli käskenyt sinne sotamarski Leijonhufvudin Karjalan ratsurykmentin kanssa Liivinmaalla. Samoin hän myöhemmin lähetti Preussista pienen armeijan piiritetyn Riian avuksi. Kumpikin apu tuli vain jokseenkin myöhään, silloin kun pahin vaara jo oli ohitse; sillä Karjalan ratsumiehiäkin pidätettiin vielä vasten kuninkaan käskyä Liivinmaalla pari kuukautta.

Omin voimin tuli siis sekä Liivin- että Suomenmaan nyt pitää puoliansa, ja tämä vaikea tehtävä tulikin verrattomalla alttiiksiantaumuksella, urhoudella sekä menestyksellä suoritetuksi. Riian vähälukuinen linnaväki (porvarien kanssa ainoastaan 5,000 miestä, joissa 16 komppaniaa suomalaisia) teki miehuullista vastarintaa. Turhaan maleksivat venäläiset seitsemän viikkoa kaupungin ympärillä, ahdistuen sitä piiritystöillään niin paljon kuin heidän puuttuva taitonsa näissä asioissa myöten antoi. Loppupäätöksenä oli kuitenkin se, että heidän, menetettyänsä 14,000 miestä, täytyi tyhjin käsin poistua.

Suomessa olivat sillä aikaa maaherrat nostaneet talonpojat aseisiin, ja tätä käskyä oli joka paikassa toteltu suurella hartaudella. Mies joka talosta oli lähtenyt sotaan; niin innokkaita oltiin, kun omaa maata oli puolustettava. Jaloimman uhraavaisuuden ja urhouden esimerkin antoi *Viipurin kaupunki*. Sielläkin olivat vallit rappiolla: tykkejä ei ollut muuta kuin 14 pienenlaista; sotamiehiä puuttui melkein kokonaan; eipä ollut edes päällikköäkään, sillä maaherra Stålarin oli juuri äsken kuollut. Sittenkään ei kukaan nostanut puheeksikaan antautumista, jos vihollinen sinne asti tulisi. Kaupunkilaiset pyysivät komentajakseen eversti Burmeisterin, joka asui Viipurissa. Kanuunien lukua lisättiin vielä kymmenellä, jotka otettiin satamassa seisovasta suuresta kauppalaivasta. Valleja rintavarustuksineen ruvettiin korjaamaan käten mahtain. Aseisiin tarttui joka mies, ken vaan suinkin kykeni. Yksinpä kymnaasin ja koulun nuorisostakin tehtiin kaksi komppaniaa. Tätä sotaista menoa kesti koko kuukauden. Silloin nähtiin, ettei vihollinen uskaltanutkaan niin kauas maahan tunkeutua. Nyt vapautettiin siis porvarit vaivalloisesta korjaustyöstänsä ja vahdinpidostansa. Koulunuorisokin antoi pois kiväärinsä ja kutsuttiin sitten linnaan, missä heidän vaivannäkönsä palkittiin ulkomaan oluella sekä muutenkin komeilla pidoilla. Sotaisessa innossaan otti silloin kolmesta heistä pestin varsinaiseen sotaväkeen. Opettajat olivat tosin kovasti pahoilla mielin, että heidän "alamaisensa" näin hylkäsivät kirjansa, vaan kukas tällä hetkellä kuunteli rauhan miesten valituksia!

Burmeister läksi nyt 150:n ratsumiehen, 200:n rakuunan sekä 800:n talonpojan kanssa Käkisalmea auttamaan. Eräälle salmelle, luultavasti Kiviniemen kohdalle tultuansa havaitsi hän kuitenkin, että venäläiset olivat polttamalla sillan katkaisseet hänen tiensä. Hän vetäytyi sentähden Raudulle, asettuen leiriin likelle kirkkoa. Tässä karkasi 7-800 venäläistä äkkiarvaamatta hänen päällensä yöllä heinäk. 14:ttä päivää vasten. Heidät torjuttiin takaisin, jonka jälkeen suomalaiset myös vuorostansa läksivät rynnäkölle ulos leiristä. Venäläiset eivät ensin siitä olleet milläänkään, vaan seisovat aukealla tantereella täydessä sotarinnassa, valmiina heitä vastaanottamaan. Näin alkoi Raudun kahakka, jossa vihollinen neljä tuntia teki lujaa vastarintaa, kunnes hänen viimein täytyi paeta metsien turviin. Kentälle oli häneltä jäänyt 200 kuollutta. Suomen puolelta ei kuulu kaatuneen enempää kuin 40 miestä, haavoitetutkin siihen luettuina. Kuolleista mainitaan Bartholdus Simonis (Pärtyyli Simonpoika), eräs noista pestin ottaneista kymnaasilaisista, joka oli ollut lipunkantajana tappelussa. Myös talonpoikainen nostoväki oli taistellut niin uljaasti ja niin täydellä toimella, että heitä upseerit suuresti kehuivat.

13. Käkisalmen piiritys.

Käkisalmen rantaan oli, niinkuin jo ennen on kerrottu, saapunut venäläinen lotjalaivasto yöllä heinäk. 3:ttä päivää vasten. Seuraavana päivänä tuli torvensoittaja kehoittaen antautumaan. Jos siihen suostuttaisiin, saisi sotaväki ynnä ne kaupungin asukkaat, jotka niin halusivat, estämättä lähteä matkaansa; niille taas, jotka tsaarille vannoisivat uskollisuusvalan, luvattiin suuria etuja. Mutta uljas komentaja *Olavi Pentinpoika* vastasi jyrkällä kiellolla. Hän sanoi saaneensa kuninkaaltaan käskyn taistella ruudilla ja lyijyllä, niin kauan kuin yksikin mies vielä oli pystyssä. Mainittuna päivänä iltapuolella alkoi siis piiritys. Venäläiset jakoivat voimansa kahteen leiriin, joista toinen oli kaupungin pohjoisella, toinen eteläisellä puolella. He rakensivat matalia rintavarustuksia, joiden takaa paukuttelivat pyssyillänsä; vaan ei siitä tullut suurtakaan vahinkoa. Melkein yhtä mitätön oli pienen tykin vaikutus, jolla he sitten rupesivat ammuskelemaan. Yöllä heinäk. 10:ttä päivää vasten he ryhtyivät varustuksen rakentamiseen Kalliosaarelle, jonka korkealle kukkulalle näkyi kaupungin ja linnan sisusta. Mutta kohta seuraavana päivänä jo pujatti pieni parvi sotureita, porvareita sekä aatelisherrojen palvelijoita salaa ulos linnan takaportista. He soutivat venäläisten huomaamatta saarelle, karkasivat

äkkiä päälle ja tappoivat siellä olevat viholliset melkein viimeiseen mieheen asti. Muutamia vankeja vain otettiin, joista useimmat tunnettiin seudun kreikanuskoisiksi talonpojiksi. Venäläiset rakensivat nyt muutamia toisia pattereita lisäksi ja lähettivät linnaan taas uuden antautumiskehoituksen; mutta heille vastattiin, että se, joka kolmannen kerran tuo semmoisen sanan, saapi lyijyluodin vaivansa palkaksi.

Tuosta yrittivät piirittäjät lähteä väkiryssä. Elok. 15 p. aamupuolella ruvettiin heidän molemmista leireistään kiivaasti lennättämään tulisia kuulla. Myös työnnettiin palavia tervatynnyrilauttoja virran viedä kaupungin puista hakulia vastaan. Samassa lähenivät ryntäysjoukot, aikoen käyttää hyväkseen häiriötä, joka tulipaloista oli syntyvä. Mutta linnalaisten valppaasta toimesta saatiin valkea aina heti ensi-idussaan sammuksiin. Senvuoksi vetäytyivät ryntäysjoukot molemminpuolisen ankaran pyssytulen jälkeen takaisin varustustensa taakse. Kun sitten uudestaan lähetetty rauhanhieroja lupauksenmukaisesti oli saanut luodin päähänsä, luopuivat venäläiset kokonaan kaikista väkinäisistä valloitustuumista. He päättivät tästä lähtien vain maata jouten vallituksissaan, odottaen, kunnes nälkä olisi pehmentänyt linnalaisten lujouden.

Sillä välin oli vihdoinkin heinäkuun lopulla Leijonhufvud saapunut Suomeen Karjalan ratsumiesten kanssa. Nämät olivat jo Liivinmaalla kovasti nurisseet siitä, että heidän täytyi palvella "vieraalla maalla", sillaikaa kuin heidän oma maansa oli alttiina armottoman vihollisen hävityksille. Helppo on siis arvata, millä innolla he nyt venäläistä vastaan läksivät. Uusi ylipäällikkö oli saanut kuninkaalta luvan käyttää kaikki Suomesta kruunulle tulevat verot sen puolustukseksi. Hän nyt kaikkein ensiksi järjesti ja varusti käsillä olevat voimat ja kiirehdytti vielä uusien lisäjoukkojen kuntoonpanemista. Sitten marssi hän 1,600:n miehen kanssa Käkisalmen avuksi. Elok. 30 p. nähtiin, piiritettyjen suureksi riemuksi, sinikeltaisten lippujen lähenevän eteläiseltä puolelta. Rynnäkö piirittäjien vallitusta vastaan ei onnistunut; mutta kun Leijonhufvud sitten pani tulikitansa ammumaan, pelästyivät venäläiset ja jättivät yöllä senpuolisen leirinsä autioksi. Nyt vietiin Käkisalmeen melkoinen joukko apuväkeä sekä runsaat varat kaikellaisia tarpeita, jonka jälkeen Leijonhufvud jälleen läksi matkaansa. Turvattuaan linnan, hän ei huolinut turhaan kuluttaa vähää sotavoimaansa rynnäköihin venäläisten muita vallituksia vastaan. Vielä kolme viikkoa jatkoivat sitten piirittäjät työtänsä, vaikkei heillä voinut enää olla kovin suurta menestyksen toivoa. Vihdoin viimein lopettivat piiritettyt ahdistuksensa sukkelalla kepposella. Syysk. 25 p. marssitti Olavi Pentinpoika pientä linnaväkeänsä kovalla rumpujen pärrytyksellä edestakaisin linnassa. Marssiessaan kantoivat sotamiehet suurta lippujoukkoa. Tätä menoa kesti pari tuntia. Venäläiset, jotka kuuluivat melun ja näkivät lippujen paljouden, eivät voineet luulla muuta, kuin että apuarmeija, jonka lähenemisestä taas kävi huhu, tavalla tai toisella heidän huomaamattansa oli päässyt linnaan. He läksivät siis seuraavana yönä kokonaan tiehensä. Mutta ennen lähtöänsä he vielä elävältä polttivat kaikki suomalaiset sotamiehet, kuusi luvultansa, jotka piirityksen aikana olivat heidän käsiinsä joutuneet. Samoin oli Leijonhufvudkin kaikilta hänelle tuoduilta vangeilta hakkauttanut pään poikki. Niin julmat olivat sotatavat siihen aikaan näillä mailla.

Käkisalimesta oli Leijonhufvud sillä välin mennyt *Pähkinälinnan* avuksi. Siihen asti ei ollut Inkerin kenraalikuvernööri Kustaa Eevertinpoika Horn voinut saada paljon mitään aikaan muutamilla sadoilla miehillänsä. Mutta kun nyt molemmat suomalaiset sotavoimat yhdistyivät, karttuen täten 2,500:ksi mieheksi, masentui kerrassaan venäläisten rohkeus, vaikka heidän lukunsa oli hyvinkin kolme vertaa suurempi. Pähkinälinnaa olivat piirittäjät lokakuussa kehoittaneet antautumiseen, mutta saaneet vastaukseksi tuon vanhan sanaleikin: "Omenoita ja päärynöitä voitte saada, vaan ette tämmöistä pähkinää!" Jonkun aikaa myöhemmin kuoli Frans Grave, linnan uljas komentaja. Kuolinvuoteellaan hän kuitenkin oli vannottanut alapäälliköitään, etteivät suinkaan antautumisella häpäisisi Ruotsin soturien loistavaa mainetta. Keskipaikoilla marraskuuta nyt venäläiset pakenivat Leijonhufvudin pelosta. Pähkinälinnan 120:sta urhoollisesta puolustajasta oli silloin enää vain 72 miestä elossa.

Piirityksissä myös ollutta *Savonlinnaa* ei ollutkaan Leijonhufvudin tarvinnut mennä auttamaan. Se oli jo aikaa sitten itse vapautunut ahdistajistaan. Linnaväki näet oli yhtenä päivänä äkkiaikaamattomalla hyökkäyksellä valloittanut venäläisten leirin, tappanut heiltä 100 miestä, ajanut muut hajalleen ja päästänyt siteistä 500 omaa kansalaista, joita aiottiin viedä Venäjälle orjuuteen.

Samoin olivat Brahen vapaaherrakunnan alustalaiset hänen asettamansa pienen sotajoukon avulla itse torjuneet pois vihollisen, tappaneet häneltä 1,100 miestä ja valloittaneet kaksi lippua, jotka he sitten ylpeydellä lähettivät kuninkaalle.

Leijonhufvud aikoi nyt, kun oma maa oli puhdistettu, siirtää sodan rajan yli vihollisen alueelle. Tätä hanketta ei ollut hänen kuitenkaan sallittu johtaa, sillä hän kuoli Raudulla kuumetautiin. Ylimmän komennon otti käteensä nyt kenraalimajuri Kruse. Hän vei melkein koko sotavoimansa uuden vuoden (1657) alkupäivinä Aunukseen. Heidän täytyi tosin tyhjin toimin kääntyä pois Aunuksenkaupungin edustalta, jonka venäläiset olivat varustaneet liian vahvaksi. Mutta koko maaseutu hävitettiin laajalta. Kaikki tavatut ihmiset tapettiin ilman eroitusta, ja karjakin, jota rehun puutteen tähden ei voitu poiskuljettaa, poltettiin. Tulen omaksi joutui niinkään 11 kirkkoa, lukemattomia kyliä, sekä suuri joukko pitkin Laatokan rantaa kiinnijäätyneitä aluksia. "Kaiken tämän johdosta", kehui Kruse, "ovat nuo

raakalaiset joutuneet suuren pelon valtaan." Mutta raakalaisnimenpä meidän omatkin soturimme täydesti ansaitsivat, sillä he olivat sodankäynnissään melkein samallaisia petoja kuin heidän itäiset naapurinsa. Siinä suhteessa he vain olivat noita paremmat, etteivät he toki tappaessaan näytä harjoittaneen luonnotonta, kiduttavaa julmuutta.

14. Kustaa Eevertinpoika Horn Suomen kenraalikuvernöörinä.

Leijonhufvudin kuoltua siirsi kuningas Kustaa Eevertinpoika Hornin Suomen kenraalikuvernööriksi. Tämä päätti voimallisesti panna toimeen edeltäjänsä keskenjääneen tuuman, siirtää sodan venäläisten omaan maahan. Ensiksi hän lähetti 300:n miehisen ratsumiesparven hävittämään suurta Tulomajärven kylää, vähän matkaa Salmin rajalta. Täten hän tahtoi ennen lähtöänsä turvata Käkisalmen lääniä, sillä mainitussa kylässä oli venäläisillä aina ollut päämajansa hyökätessään Suomen Karjalaan. Partiokunta sovitti marssinsa niin, että se joutui perille juuri pääsiäispyhäksi, jolloin kreikanuskolaisten tiedettiin korvaavan pitkät paastoamisensa ylenmääräisellä syömisellä ja juomisella. Juopuneet, vaaraa aavistamattomat karjalaiset surmattiinkin enimmäksi osaksi, ja kaikki kylän 100 taloa poltettiin.

Suurelle retkellensä eteläänpäin aikoi Horn lähteä niin pian kuin keväällä ruohoa ilmestyi, sillä nyt talvella oli suuremman sotavoiman ihan mahdoton kulkea tuon perinjuurin ryöstetyn ja hävitetyn Inkerin lävitse. Väliajalla hän piti joka läänissä maakuntapäiviä, joilla hän sai tarpeelliset varat myönnettyiksi.[5] Mutta kesän tultua täytyi hänen kuitenkin luopua tuosta kauan varustetusta hankkeestaan. Kuningas näet käski suuren osan Suomessa olevia sotajoukkoja Liivinmaalle. Eikä aikaakaan, niin tuli jo toinenkin käsky, että Hornin piti kaikkien tähteittenkin kanssa marssia pois entisten jäljessä. Hän totteli ja oli jo ehtinyt Nevajoen toiselle puolelle, kun paha hätäsanoma hänet saavutti. Useampia tuhansia vihollisia oli hyökännyt maahan Laatokan pohjoisrantaan myöten ja ruvennut uudestaan Käkisalmea piirittämään. Senvuoksi Horn ei nyt lähettänyt Liiviin enempää kuin 600 miestä; itse hän kiiruusti vei päävoimansa jälleen Suomenmaahan. Hämmästyneet venäläiset, jotka luulivat hänen olevan kaukomailla, pakenivat suurella vauhdilla takaisin rajan taakse. Mutta aika olikin tulla apuun. "Jos olisin", kirjoitti Horn, "vain viikon päivät kauemmin viipynyt, niin olisi koko se maanääri ollut vihollisen vallassa, vieläpä Viipurikin, jossa porvarien ja talonpoikien apuna ei olisi ollut 70 sotamiestä."

Tämä hänen synnyinmaatansa uhkaava vaara vaikutti sen, ettei Horn tästä lähtien halunnut antaa Suomen vähistä puolustusvoimista sen enempää pois. Kuningas pian taas vaati 800 jalkamiestä Riikaan, jonka linnaväestön enin osa oli kuollut ruttoon. Mutta Horn vain vastasi sen olevan mahdotonta, koska Suomi muuten jäisi turvaa vaille. Kaarle X uudisti lokakuussa vielä ankarammin käskynsä. "Tätä", kirjoitti hän, "teidän tulee viipymättä totella, antamatta minkään muun syyn tulla esteeksi." Ja loppuun hän vielä, nähtävästi siinä pelossa, että tuo itsepäinen suomalainen nytkin jättäisi käskyn täyttämättä, pani seuraavan lisäyksen: "800 miestä, tai ainakin niin monta kuin voitte saada kokoon." Vaan eipä Horn sen paremmin suostunut antamaan pois yhtään ainoata miestänsä. Hän selitti ruton Suomessakin pahasti vähentäneen jalkaväkeä. Nähtävästi oli kuninkaalle luuloteltu Suomessa olevan väkeä yltäkyllin, mikä olisikin ollut sangen suotava asia. Mutta todellisuudessa olisi Hornin ollut pakko, jos tuota käskyä piti totella, jättää Viipuri sekä koko se maanääri alttiiksi. "Sillä", jatkoi hän, "eihän tässä metsäisessä maassa voi tehdä viittä vertaa voimallisemmalle viholliselle vastarintaa näin vähillä ratsumiehillä. Ja koska en tiedä, enkä voi ajatellakaan, teidän aikomuksenne, kuninkaallinen majesteetti, olevan luopua Suomesta sekä niin tärkeästä linnasta, kuin Viipurista, koetan niitä viimeiseen asti puolustaa." Kaarlen ikuseksi kunniaksi on mainittava, ettei hän tästä suorasta vastauksesta suuttunut, vaan edelleenkin osoitti Hornille suurta suosiota.

Väkeäkin luovuttamatta kävi muuten Hornin ja Suomen tila tähän aikaan yhä arveluttavammaksi. Rutto oli keväällä ja kesällä 1657 raivonnut aivan hirmuisesti Liivinmaalla sekä Inkerissä. Loppukesällä se jo levisi meidänkin maahamme. Viipurin kaupungissa kuoli siihen elokuusta 1657 maaliskuuhun 1658 yksistään korkeammista säädyistä 50 henkeä, alhaista kansaa lukuunottamattakaan. Myöskin sotajoukot sen kautta peloittavasti vähenivät. Vuoden 1657 lopussa ei ollut jalkaväkeä kaikissa Suomenmaan linnoissa yhteensä enää enempää kuin 601 miestä jalkeilla. Noin 200 oli kuollut ja 302 paraikaa makasi sairasvuoteella. Ratsuväki, vaikka tietysti sekin oli huvennut, oli verraten lukuisampi. Vähäisen sotajoukkonsa kanssa majaili Horn koko syksyn 1657 Mägrässä (luultavasti Raudulla), joka päivä odotellen ylivoimaisen vihollisen päällekkarkausta. Hyväksi onneksi peloitti kuitenkin sanoma rutosta venäläisiä maahan tulemasta.

Roskilden rauhansovinnon jälkeen toivoi koko Suomi itse kuninkaan voittoisan armeijansa kanssa tulevan venäläisiä kukistamaan. Horn myös lausui sen toivomuksen ilmi eräässä kirjeessä. Yhteen aikaan kuuluukin Kaarle X sitä tuumineen. Hän olisi silloin luultavasti yrittänyt laajentaa valtakuntaansa itäänpäin niillä suomalaisilla alueilla, jotka Stolbovan sovinnossa olivat jääneet

venäläisten vallan alle. Heti venäläissodan alussa tehty ehdotus ainakin mainitsee rauhanehtoina muun muassa Turjan Lapin sekä Karjalan itäpuoliskon Syväriin ja Äänisjärveen saakka. Tarkemmin aprikoituaan luopui kuitenkin Kaarle näistä tuumista. Sotaa tuossa rämeisessä, metsäisessä maassa olisi sangen vaikea käydä, ja saksalaiset palkkasoturit suoraan ilmoittivat, etteivät he sinne lähtisi. Ruotsalaisten ihmeellinen menestys Tanskassa teki venäläiset puolestansa taipuvaisemmiksi. Mutta sittenkin kului vielä jommoinkin aika, ennenkuin sovinto saatiin toimeen. Suomessa ponnisteltiin siis vielä viimeisiä voimia armeijan kuntoonsaamiseksi; sillä sen kautta toivottiin voivan kiirehdyttää rauhan tekoa. Hornin kehoituksesta suostuivat Suomen säädyt nyt jo v. 1658 antamaan sekä 1659:n että 1660:n vuoden rekryytit. Vuoden oma varsinainen sotaväenotto oli näet jo edellisenä vuonna tullut ennakolta toimitetuksi. Näitä uusia joukkoja ei kuitenkaan tarvittu enää meidän maamme omaksi suojelukseksi; ne vietiin taas Inkeriin ja Liivinmaalle, missä sota jatkui vielä melkein vuoden loppuun saakka. Vihdoin lopetti Vallisaaressa jouluk. 20 p. tehty välirauha, joka kolme vuotta myöhemmin muutettiin vakinaiseksi rauhansovinnoksi Kardisissa, kaiken pelon tältä puolelta.

Rajat jäivät entiselleen; mutta sittenkin sai tämä sota Suomessa aikaan erittäin tärkeän muutoksen, joka vasta oikein vahvisti Stolbovan rauhansovinnon voitot. Sodan aikana ja rauhan jälkeen näet enin osa kreikanuskoisista karjalaisista, jotka pelkäsivät rangaistusta eivätkä tahtoneet uskonnollista sortoa kauemmin kärsiä, muutti pois Venäjälle. Jo v. 1656 läksi yksistään Käkisalmen läänistä 4,107 perhekuntaa, joiden jälkeisiä epäilemättä ovat nuo vieläkin Novgorodin, Tverin ja Vladimirin läänissä asuvat karjalaiset.[6] Ainoastaan Salmin kihlakuntaan jäi kreikanuskolaisia kosommalta. Poismuuttaneitten sijaan tuli lännemmistä lääneistä luterilaisia suomalaisia, joiden kautta kuitenkin Käkisalmen lääni kasvoi eroamattomasti kiinni muuhun Suomeen.

15. Kustaa Eevertinpoika Horn.

Edellisessä luvussa mainittu Suomen ylimäinen hoitaja tänä vaarallisena aikana, *Kustaa Horn*, oli kuuluisan sotapäällikkömme Eevert Hornin poika. Hän syntyi Helatorstaina 1614 Autisten l. Auhtisten kartanossa Askaisten kappelissa, joka oli hänen äitinsä Margareeta Fincken perintöä. Isäänsä ei hän saanut paljon nähdäkään, sillä tämä kaatui jo seuraavana vuonna Augdovan edustalla. Pojan kasvatus jäi siis yksistään äidin haltuun. Miten se tuli hoidetuksi, siitä ei ole meille säilynyt varsinaista tietoa; mutta mitä vieraihin kieliin tulee, oppi hän kumminkin saksaa jokseenkin hyvin, niinkuin näkyi muutamista hänen kirjeistänsä kuninkaalle sekä sedällensä, vanhalle sotamarski Kustaa Hornille.

Ensimmäisen virkansa, kamariherran toimen Kristiinan hovissa, hän sai v. 1634. Seuraavana vuonna hän jätti kuitenkin tämän rauhallisen toimen ja rupesi aikansa nuorten aatelisherrojen tapaan soturiksi, saaden kapteenina yhden lippukunnan Uplannin jalkarykmentissä johtonsa alle. Epätietoista on, läksikö hän silloin heti sotatantereelle; mutta v. 1637 ainakin jo tapaamme hänet Saksassa. Hän komensi silloin majurina Uplannin sekä Itägöötin rykmenttien yhdistettyjä osia. V. 1638 hän korotettiin everstiluutnantiksi Leslien pestattuun rykmenttiin; pian sen jälkeen uskottiin hänelle everstin arvonimellä Wittenbergin rykmentin itsenäinen johto. V. 1647 hän korotettiin hevosväen kenraalimajuriksi, v. 1652 kenraaliluutnantiksi. Mitään erinäistä mainetta hänen sotatöistänsä ei kuitenkaan sen ajan historioissa tavata; nähtävästi ei hänen sotataitonsa siis ylennyt tavallisuuden rajojen yläpuolelle.

Hornkaan ei jäänyt osattomaksi Kristiinan tuhlaavaisista suosionosoituksista. V. 1651 hän sai, kuitenkin yhdessä orpanansa Henrik Hornin kanssa, Marienburgin vapaaherrakunnan Liivinmaalla.

Tultuansa valtaneuvokseksi v. 1653, lähetettiin hänet kenraalikuvernöörinä Inkeriä sekä Käkisalmen läänin hallitsemaan. Tämä oli, niinkuin tiedämme, melkein yhtä vaikea tehtävä kuin ennen muinoin Augiaan tallin puhdistus. "Sanalla sanoen", kirjoitti Horn tänne tultuansa, "kaikki on rappiolta; laki ja oikeus ovat peräti unohduksissa, niin että täydellä syyllä voi sanoa täällä olevan confusum chaos (mullinmallinen sekasorto). Jollei tätä muuteta, saavat nuo herrojen palvelijat ja voudit, joiden käsissä nyt kaikki on, pian koko maan nurin käännetyksi." Näistä sanoista näkyy, ettei uudelta kenraalikuvernööriltä puuttunut rehellistä tahtoa alustansa tilaa parantamaan. Näiden sanojen mukaiset olivat myös hänen tekonsa. Tosin ei tiedetä, hänkö kehoitti kuningasta jyrkkään kieltoon, kun Käkisalmen läänin lahjoitusmaanisännät tähän aikaan tahtoivat poistaa rahvaan ainoan suojan oikeudessa ja talonpoikaisen lautakunnan sijaan asettaa kaksi aatelistaa asesoria. Mutta hyvin luultavaa on, että hänellä oli osaa tämän hankkeen tyhjäksi tekemisessä; sillä heti sen jälkeen näemme hänen pitävän huolta rahvaan turvaamisesta toisellakin tavalla. Hän näet käski, että siitä lähtien kruununvoutien piti olla läsnä käräjillä valvomassa, etteivät aatelin asettamat tuomarit tekisi vääryyttä. Itse kuninkaankin vaatimuksia vastaan hän joskus puolusti lääniläisiänsä. Kaarle X oli päättänyt heiltä ruveta ottamaan Ruotsissa ja Suomessa tavallista henkiveroa, josta he tähän asti olivat olleet vapaina. Mutta Horn ilmoitti Käkisalmen rahvaan olevan muutenkin yltäkyllin veroilla rasitetun, ja sanoi

pelkäävänsä, että he, jos heitä vielä enemmän rasitettaisiin, karkaisivat Venäjän puolelle. Kuningas murisi hiukan vastaan; vaan henkivero jäi kun jäikin karjalaisilta ottamatta.

Kummeksia voisi, että Horn, vaikka hän olikin rahvaan mies, kuitenkin, niinkuin olemme nähneet, oli vihoissaan Cröellin kanteista ja valituksista, jotka myös talonpojan etua tarkoittavat. Mutta synnä siihen oli nähtävästi sama seikka, joka nostatti Brahenkin mielen tuota rohkeaa kansantribunia vastaan. Horn oli täysi ylimys aikansa tavan mukaan; hän ei suvainnut alhaisen kansan sekaantumista hallituksen tekoihin. Sama mieliala näkyy myös eräästä hänen kirjeestään, jonka hän v. 1652 kirjoitti sedällensä, vanhalle Kustaa Hornille. Hän valittaa näet, että silloisten valtiopäivien loppu oli tullut viivytetyksi talonpoikien vastahakoisuuden tähden. "Näyttää siltä", lopettaa hän, "että nuo miehet heille kaksi vuotta sitten annettujen liikojen vapauksien vuoksi ovat kovinkin paisuneet." Mutta jos hän olikin ylimysvallan harrastaja, niin hän oli kuitenkin, samoin kuin Brahe, jalomielinen aristokraatti; hän tahtoi käyttää valtaansa kansan hyväksi. Myöskin yhteisen isänmaan eduksi hän oli aina altis antamaan runsaita uhreja aatelin suurista rikkauksista. Lopulla v. 1656 esim. oli Narvassa paljon sairaita sotamiehiä, joista hyvin moni kuoli senkin vuoksi, ettei heille ollut linnan varoista antaa muuta kuin leipää ja vettä ravinnoksi. Silloin rupesi Horn ruokkimaan suurta joukkoa heitä omasta keittiöstänsä ja sai muutamia virkamiehiä sekä porvareita samaten armahtamaan toisia. V. 1658 taas, kun Turun läänin aatelisto näytti olevan vastahakoinen myöntämään sotaan muonavarvoja, kuljetti hän kumminkin omista kartanoistaan viljaa kruunun makasiineihin sen määrän mukaan, johon Uudenmaan-Hämeen läänissä oli suostuttu.

Tämmöisen hallitusmiehen alaisena olisi kenties kreikanuskoisten karjalaisten vihamielisyys vähitellen saattanut lauhtua, viihtyä, jollei Venäjän sota niin kovin pian olisi keskeyttänyt kaikkia uuden kenraalikuvernöörin rauhallisia toimia. Nyt hän taas samalla innolla rupesi valvomaan lääninsä etua puolustamalla sitä ulkovihollista vastaan. Siksi olisi hän tarvinnut enemmän väkeä, ja joutui pahaan riitaan De la Gardien kanssa, kun ei tämä totellut kuninkaan käskyä eikä lähettänyt Karjalan rakuunia kotiin. "Suokoon Jumala, että minulla olisi 1,000 kunnon ratsumiestä!" valitti hän kuninkaalle; "mutta nyt täytyy minun surukseni ja harmikseni antaa venäläisten tehdä, mitä tahtovat." Ja Leijonhufvudille Liivinmaalle hän kirjoitti uhkaavasti: "Se, joka on synnä siihen, etten hyvissä ajoin saanut avukseni vähäisen ratsuväkeä, on joutuva siitä kerran ankaraan edesvastuuseen." Leijonhufvud toimitti nuhdekirjeen ylipäällikölleen, De la Gardielle, ja tämä nyt vasta oikein suuttui! Hän kirjoitti heti vihaisen ja pilkallisen kirjeen Hornille, luvaten vastata asiasta kuninkaan ja valtaneuvoskunnan, jopa koko valtakunnankin edessä. Lopuksi hän puolilla sanoilla viittasi, että muka Horn pelkurimaisuudesta oli vaaraa liaksunut. Tästä taas tuli Hornin puolelta tulinen vastaus, miltei vaatimus kaksintaisteluun. "Jos joku luulee", lausui hän, "että minä venäläisten päällehyökkäyksen vuoksi olen joutunut hämmästyksiin tai pelästyksiin, niin olen aina valmis sitä väitöstä rehellisellä tavalla kumoamaan!" — Sattumus oli niin sallinut, että samoilla rajoilla, missä sankarit Jaakko De la Gardie ja Eevert Horn noin puoli vuosisataa takaperin retkeilivät, nyt heidän poikansa taas seisovivat rinnakkain samaa vihollista vastassa. Mutta eivätpä olleetkaan he perineet isien keskinäistä ystävyyttä ja sopua; pääsiallisesti oli nähtävästi syy De la Gardiessa. Valitettavasti oli kaikki muukin toisin nyt tällä sotatantereella. Pojiltahan puuttui isiensä voimallista neroa. Kustaa Horn, vaikka luonteeltansa jalo, ei näytä olleen erittäin etevä sotataidossa. Maunu Gabriel De la Gardie oli sodan johtajana aivan taitamaton, vetelys ja tyhjäntoimittaja. Lopuksi vielä ei pojilla ollut niitä sotavoimiakaan, kuin isillä. Ei ole siis kumma, jos entisten voittojen ja valloitusten sijasta ei nyt kyetty edes omiakaan maita kunnolla suojelemaan.

Me olemme jo nähneet, miten Horn kesken sotaa muutettiin Suomen kenraalikuvernööriksi, miten hän vähillä voimillaan mahdollisuutta myöten varjeli maatamme, ja miten hän kuningastakin vastaan piti sen etujen puolta.

Välirauhan tultua toimeen, palasi sitten Horn Suomessa taas kokoonsaadun melkoisen armeijan kanssa Ruotsiin, tämän maan länsirannikko uudessa Tanskan sodassa puolustamaan. Sitä ennen hän oli jo myös noussut arvossa ja v. 1658 saanut valtakunnan tykistöpäällikön viran. V. 1663 hän viimein korotettiin sotamarskiksi, ja lähetettiin samana vuonna Saksaan Ruotsin vallan alla olevien Bremenin ja Verdenin herttuakuntien kenraalikuvernööriksi. Siellä hän kuolikin helmik. 27 p. 1666 Staden kaupungissa, josta ruumis kuitenkin tuotiin kotimaahan ja haudattiin Turun tuomiokirkkoon. Hänellä oli sukunsa suhteen sama kohtalo kuin melkein kaikilla muillakin mainioilla Suomen satureilla tähän aikaan. Se loppui jo hänen poikaansa, joka kuoli lapsetonna.

Mainittavaa on vielä viimein, että Kaarle X:n sodissa taisteli kolme muutakin Hornia, kaikki semmoisella urhoudella, että heidät korotettiin sotamarskeiksi. *Henrik Horn*, Kustaan orpana, Kankaisten haaraa, oli Puolassa Uudenmaan ratsurykmentin everstinä ja otti sitten osaa Tanskan sotiin suuremman osaston johtajana. Joensuun haaraan taas kuuluivat *Krister Horn*, joka Inkerin ja Käkisalmen kenraalikuvernöörinä Kustaa Hornin jälkeen teki useita uljaita urhotöitä venäläisiä vastaan, ja *Pentti Horn*, hänen veljensä, joka jonkun aikaa toimi Viron kenraalikuvernöörinä.

Edellisissäkin kertomuksissa on joskus sivumennen ollut puhetta Suomen valtiollisesta ja kansallisesta tilasta; mutta tässä koetamme tarkemmin ja yhtenäisemmin kuvata sitä puolta kansamme historiaa. Nyt on semmoiseen juuri sovelia in tilaisuus, sillä 17:nnen vuosisadan keskivaihe on tärkeänä käännekohtana siinä suhteessa.

Suomi oli ase in valloitettu maa; mutta tämä valloitus ei ollut saattanut meidän kansaamme Ruotsin *alle*, vaan *yhteyteen*. "Emme ole joutuneet orjuuteen, vaan liittoon ja valtiolliseen toveriuteen", lausui v. 1657 täydellä syyllä Viipurin kymnaasin lehtori Bartholdus Lachmannus, "sinä onnen päivänä, jona tämä Karjalan herttuakunta yhdistettiin Ruotsin valtaan." Tämä seikka astuu kaikkein selvimmin esiin, jos vertaamme Suomea Ruotsin muihin, myöhemmin lisään tulleihin, merentakaisiin voittomaihin. Käkisalmen Karjala, Inkeri, Viro, Liivinmaa, Pommeri ja Bremenin sekä Verdenin herttuakunnat pysyivät alusmaina (subjectae provinciae, niinkuin silloin sanottiin), joilla ei ollut mitään sanansijaa valtakunnan yhteisiä asioita määrättäessä. Suomella yksin oli samat oikeudet kuin Ruotsilla; se sai valtiopäivillä edustajiensa kautta ottaa osaa hallitukseen. Noita voittomaita pidettiin molempien kansojen yhteisinä alama isina, niinkuin ne olivat myös yhteisellä hiellä ja verellä maksetut. Virallisestikin, asetuksissa y.m. oli tavallisena lausepartena: "Ruotsissa, Suomessa sekä *niiden alle* kuuluvissa maakunnissa".

Tämä molempien maiden rinnastaminen näyttää samalla, ettei tätä yhteyttä kuitenkaan hallituspiireissäkään katsottu niin täydelliseksi, että se olisi erinäisyyden kokonaan poissulattanut ja molemmista niin erisukuisista kansoista tehnyt yhden kansan. Saman käsitystavan todisteeksi voipi myös tuoda esiin monta yksityisten miesten lausuntoa. Niin esim. Wexionius, Turkuun professoriksi tullessaan, sanoi itseänsä muukalaiseksi tulokkaaksi, ja lupasi tulla suomalaiseksi. Niinpä Turun maaherra Falkenberg, josta samaten on ollut puhe kertomuksissa Kustaa Aadolfin ajasta, kehui virkaansa sangen hyväksi, "varsinkin minulle muukalaiselle". Niin myös Stjernman vielä 1719, Turun oppineitten teoksien luettelonsa esipuheessa, nimittää niitä "vieraiksi ja toisen maan töiksi". Yleisen käsityksen mukaan, jonka Wexioniuskin lausuu ilmi maantieteellisessä teoksessaan, olivat Ruotsin ja Suomen kansat itsenäisinä jäseninä yhteisessä liitossa. Tarvinneeko ollenkaan tuoda esiin todistuksia, että Suomenkin miehet katsoivat asiaa samalta kannalta? Tarkalleen nähdään heidän lausunnoissaan eroitettuna Ruotsin valtakunta ja oma maa, Suomi. Joskus harvoin vain ennen 17:nnen vuosisadan loppua ilmenee toisella in mieliala, ja se näkyy olleen suomalaisten enemmistölle vastahakoinen. Niinpä esim. Lachmannuskin, kun hän ylistysinnossaan kerran puhuu "yhteisen isänmaan" kiitollisuudesta Kaarle X:ttä kohtaan, katsoo tarpeelliseksi lisätä: "yhteisen isänmaan, sanon minä, vaikkapa vasten pahansuovain tahtoa".

Tällainen pääasiallisesti oli vanhastaan ollut Suomen asema Ruotsin valtakunnassa, ja 17:nnellä vuosisadalla kohosi kansamme arvo joksikukuksi aikaa vielä entistäkin korkeammalle. Sen vaikutti lähempi tutustuminen maamme luonnollisiin etuihin. Suomi tuli yhä enemmän Tukholman ruoka-aitaksi, ja sen kruununtuloista riitti, paitsi omiin tarpeisiin, joka vuosi myös suuria summia Viron ja Liivinmaan hallintoa varten. Vieläkin enemmän vaikutti samaan suuntaan Suomen miesten osoittama soturikyky ja urhous. Sitä kansaa ei ollut mahdollista pitää mitättömänä, joka varusti 2/5 Ruotsin valtakunnan omamaisesta armeijasta, ja vieläpä semmoisia satureita, joille eivät muun Euroopan mainioimmatkaan urhot vetäneet vertoja. Olemme jo edellisissä kertomuksissa nähneet, miten 30-vuotisessa sodassa useissa tilaisuuksissa suomalaisille myönnettiin täysivertainen arvo eri kansana ruotsalaisten ja saksalaisten rinnalla. Myöskin kotimaassa astuu satureittemme ansaitsema kunnioitus esiin monella tavalla. Ihan toisilla sanoilla puhuvat vuosisadan keskipaikoilla Suomen kansasta Pietari Brahe, professori Wexionius ynnä kaikki muut ennenmainitut juhlapuhujat, kuin vielä muutamia vuosikymmeniä ennen kuulimme maaherra Falkenbergin, kenraalikuvernööri Bjelken ja piispa Rothoviuksen puhuvan. Monen Suomen oman pojan rinnassa heräsi samoin noiden urhotöitten kautta entistä voimallisempi kansallistunto. "Ken voisi kieltää", huudahti Paulinus runoelmassaan Suomen kunniaksi v. 1679, "että suomalaiset ovat avaran maailman etevimpiä kansoja!" Tulisella isänmaallisella innolla kehuu Juslenius noin v. 1700 tämän vuosisadan suomalaisia sankareita. Ja vielä v. 1732 sanoo Mattias Hallenius väitöksessään: "nähtyäni noiden sotien historian, rupesin suuresti ylpeilemään siitä, että olen suomalainen".

Mutta nuo suuret voitot, ja niiden tuottama ääretön valtakunnan laajennus vaikuttivat kuitenkin samassa sen, että Suomen valtiollinen arvo aleni entistä alemmaksi. Muinaisessa pikkuisessa Ruotsin valtakunnassa oli maamme avaruutensa sekä kansanpaljoutensa suhteen ollut varsin tärkeä jäsen; mutta tuossa nyt niin suureksi paisuneessa "ruotsalaisessa maailmassa" (orbis svecicus), joka oli kohonnut arvossa Euroopan suurvaltojen rinnalle, oli Suomi ainoastaan vähäinen, syrjäinen maakunta. Erittäinkin muuttui "liittolaisten" keskinäinen väli suuresti noiden monien tanskalaisten maakuntien valloittamisen jälkeen. Jemtlanti ja Herjedali, Gotlanti, Bohuslääni, Skoone, Hallanti ja Blekingi olivat katkeamattomassa maantieteellisessä yhteydessä Ruotsin kanssa ja siihen luonnollisesti kuuluvat.

Niiden väestö, alkuaankin jo likeistä sukua, sulii helposti yhteen ruotsalaisten kanssa ja enensi näin muodoin vahvasti heidän kansallisuutensa lukumäärää sekä voimaa. Toiselta puolen oli tosin myös Stolbovan rauhansovinnon kautta karttunut valtakunnalle lisään kaksi suomalaista maakuntaa, Käkisalmen lääni ja Inkeri. Mutta niitä ei oltukaan yhdistetty Suomen suuriruhtinaskuntaan, ja paitsi sitä oli niiden asukkaissa, niinkuin näimme, uskonnolliset siteet lujemmat heimolaisuuden vetovoimaa. Tämä valloitus ei siis ollut, ainakaan silloin vielä, suomalaiselle kansallisuudelle vahvistukseksi.

Toinen seuraus Ruotsin suurista sodista, avarista valloituksista sekä niiden kautta paisuneesta mahtavuudesta oli se, että, niinkuin tiedämme, melkein kaikki vanhat, rikkaat ja kuuluisat Suomen aatelissuvut muuttivat asumaan Ahvenanmeren länsipuolella. Meidän herrojemme täytyi sotapäällikköinä, valtiomiehinä, korkeina virkamiehinä viettää parhaat elinvuotensa kaukana synnyinmaastansa. Hovin loisto, suuremman viljelyksen ja sivistyksen edut sekä lauhkeampi ilmanala viekoittelivat heitä samalla valitsemaan Ruotsin asuinpaikaksensa. Siellä heidän jälkeläisensä vähitellen sekaantuivat kokonaan ruotsalaisen aateliston joukkoon. Pari miespolvea, 18:nneen vuosisadan alkuun, säilyi suvussa tosin heikkenemistään heikkenevä muisto siitä, mihin he oikeastaan kuuluivat; mutta jo heidän muuttonsa kautta syntynyt suurten aatelissukujen puute Suomessa vaikutti epäilemättä Suomen kansan arvon alenemiseen tänä aatelistavallan loistoaikana.

Aatelissukujemme poismuuttamiseen ei ollut muuten Ruotsin uusi mahtavuus yksistään syynä; osaksi oli se luonnollisena seurauksena tällä vuosisadalla tapahtuneesta hallitusvoiman keskittymisestä. Valtaneuvokset, jotka ennen elivät kuninkaan käskyläisinä kukin siinä maakunnassa, missä heillä oli tiluksensa ja asuntonsa, koottiin nyt kaikki Tukholmaan. Samaan paikkaan perustettiin myös nuo monet uudet ylihallituskunnat, jotka kaikki vetivät Suomenkin herroja palvelukseensa.

Tämä keskittäminen asetti myös samalla Suomen itsenäisyyden paljoa ahtaampiin rajoihin. Kaarle IX oli vereen tukahduttanut Suomen aateliston yrityksen ajaa erikoispolitiikkaa; Kustaa Aadolfin hallitessa Suomen kirkko, joka siihen saakka oli itsenäisesti kulkenut tietänsä, järjestettiin tarkasti Ruotsin mallin mukaan; Kaarle XI:nneen aikana hävitettiin, tosin rahallisista syistä, Suomen kenraalikuvernöörinvirka, joka oli koko maamme yhdistänyt erinäisen hallituksen alle.

Seuraukset tästä kaikesta alkoivatkin jo tällä vuosisadalla näkyä. Täyttä tasa-arvoisuutta ei tosin Ruotsin ja Suomen välillä ollut koskaan enenkään ollut, vaan luonnollisista syistä oli, jolleivät varat riittäneet kummankin maan tarpeitten tyydyttämiseen, pidetty etupäässä huolta "liiton" suuremman jäsenen edusta. Vaikka näet sotaväkeä otettiin meidän maastamme 2/5 Ruotsin ja Suomen yhteisestä määrästä, ei ollut esim. Kustaa Aadolfin ja Kristiinan aikoina perustettujen koulujen suhde juuri sama; Ruotsi sai osaksensa 10 kymnaasia, Suomi 2, jos lukee toiseksi Turun kymnaasin, joka sitten muutettiin yliopistoksi. Monien noissa alinomaisissa sodissa vaivaisiksi tulleitten soturien hoitoa varten oli aikomus perustaa kaksi sotavanhushuonetta, toinen Ruotsiin, toinen Suomeen; mutta ei tullut toimeen muuta kuin yksi, Vadstenan. Niinikään nostettiin kysymys järvien yhdistämisestä kaivannoilla niin hyvin Ruotsissa kuin Suomessa; mutta ainoastaan Hjelmarin kanava ja yksi Götajoen sulku todella kaivettiin. Huomaamatta ei saa kuitenkaan jättää, että maamme juuri tällä vuosisadalla sai kaksi uutta laitosta lisään, jotka olivat sille yhtä suureksi hyödyksi ja siunaukseksi kuin puutteenalaiselle valtiokassalle rasiukseksi, nimittäin hovioikeuden ja yliopiston. Väärin siis olisi, jos sanoisimme, että Ruotsin hallitus tahallansa laiminlöi Suomea. Mutta luonnollista oli, että maamme etu aina vain toisessa sijassa tuli puheeksi. Ja tämä seikka astui 17:nneen vuosisadan loppupuoliskolla enemmän kuin ennen silmiin. Osoitteena siitä oli tuo ennenmainittu päätös valtaneuvoskunnassa, kun venäläiset olivat ryhtyneet sotaan: että uutta voittomaata Preussia etupäässä oli kaikin voimin puolustettava, vaikka Suomi (ja Liivinmaa) joksikuksi aikaa joutuisivatkin venäläisten valtaan. Osoitteena siitä oli myös Kaarle X:nneen ja sittemmin Kaarle XII:nneen koko valtiollinen menettely, joka ajoi takaa turhia, vaikka loistavia mahtavuuden unelmia, ja jätti Suomen oman onnensa nojaan.

Seikka, joka myöskin paljon vaikutti suomalaisuuden vahingoksi, oli tällä vuosisadalla Suomeen tulvaava suuri ruotsalaisten virkamiesten määrä. Tosin oli vanhastaan ainoastaan pappissäädyssä annettu virat jokseenkin yksinomaan oman hiippakunnan lapsille; siviilivirkoihin Suomessa oli ennenkin aina päässyt ruotsalaisia sekä muita muukalaisia. Mutta nyt niiden luku eneni suunnattomassa määrässä. Piispoina Turussa Eerikki Sorolaisen jälkeen ei ollut suomalaisia miehiä, ennenkuin 18:nneellä vuosisadalla; melkein samoin kävi myös Viipurissa. Hovioikeuden presidenttien laita oli jokseenkin sama, ja hovioikeuden assessoreistakin oli kauan aikaa suurin osa Ruotsista. Yliopiston ensimmäisten professorien parissa oli vain kaksi suomalaista, samoin alussa vain vähäisempi osa ylioppilaista. Noihin moniin uusiin virkoihin, jotka tällä vuosisadalla perustettiin, tuli suureksi osaksi ruotsalaisia. Oliko tässä joku tarkoitus? Liivinmaan suhteen tehtiin Kristiinan holhoojahallituksen aikana valtaneuvoskunnassa nimenomaan se päätös, joka sitten myös pantiin toimeen,[7] että maan ruotsalaistuttamiseksi piti niin paljon kuin mahdollista antaa siellä olevia virkoja ja läänityksiä Ruotsin miehille. Suomen suhteen ei ole semmoisesta päätöksestä mitään tietoa, eikä ole myös vähintäkään syytä luulla sellaisen tarkoituksen olleen salaisena vaikuttimena. Sillä ensiksikin suomalaisten tunnettu uskollisuus ei tehnyt sitä ollenkaan tarpeelliseksi, ja toiseksi on meillä edellisissä kertomuksissa ollut

monta esimerkkiä, joihin voisi vielä monia toisia lisätä, että virkoja Suomessa poisannettaessa mieluummin muistettiin maan omia miehiä. Sattuipa useasti niinkin, että hallitus puolusti suomalaisten oikeutta maassamme asuvia muukalaisia vastaan. V. 1660 esim. Turun porvarit valittivat, ettei ketään heistä päästetty valtiopäivämieheksi, koska niiden määrääminen oli maistraatin käsissä, jonka jäsenet melkein kaikki olivat ruotsalaisia tai saksalaisia. Hallitus silloin määräsi, että vaalit olivat toimitettavat kansallisuudesta huolimatta, ja ylimalkain katsottava, ettei herätettäisi toisen kansallisuuden vihaa toista vastaan. Niinikään piti hallitus suomalaisen miehen Cröellin puolta, koska vähää ennen Viipurin ruotsalaiset ja saksalaiset pohatat eivät olisi sallineet hänen tulla neljänneksi pormestariksi. Samoin kävi mainitussa kaupungissa myös kirkkoherranvaalissa v. 1657. Yhdistyneet ruotsalaiset ja saksalaiset voittivat huudossa suurilla veroäyriluvuillansa. Mutta kenraalikuvernööri Horn puolusti suomalaisen porvariston valitsemaa pappia, kirjoittaen kuninkaalle, että "muuten sille kansakunnalle ja oman maan miehille voi tulla kummia ajatuksia päähän, jos näkevät, että heidän omat kansalaisensa jäävät unohduksiin ja auttamatta". Kuningas antoikin viran suomalaiselle Thesleffille.

Näistä kaikista näemme selvästi, ettei hallitus vastustanut suomalaisia virkamiehiä. Syynä muukalaisten lähettämiseen tänne oli nähtävästi se, ettei ollut tarpeeksi virkoihin kykeneviä oman maan miehiä. Se ei ollutkaan yhtään kumma, koska koko maassa oli vain yksi kymnaasi ja juuri äsken perustettu yliopisto.

Sittenkään eivät ylläkerrotut seikat voineet ajan pitkään olla suomalaisuuteen vahingollisesti vaikuttamatta. Vähitellen sekaantui kansallistunto, niin että seuraavalla vuosisadalla jo yleisemmin ruvettiin pitämään ja sanomaan Ruotsia isänmaaksi. Ja paljoa ennen jo aleni mainittujen syitten tähden suomenkielen arvo ja tila. Virallisella alalla oli se tosin vanhoista ajoista asti ollut sangen halpa; ruotsia oli viljelty kaikissa asiakirjoissa sekä virastojen kirjoituksissa. Kuinka mahdottomana itse kansakin piti oman kielensä viljelemistä semmoisissa asioissa, todistaa se, että Nuijamiehetkin kirjoituttivat kaikki julistuksensa sekä suojeluskirjansa ruotsiksi. Tällä vuosisadalla oli kuitenkin, niinkuin ennen on kerrottu, yritetty saada suomenkielistä lakikirjaa sekä alettu osaksi ottaa suomalaisia lauseita oikeustojen pöytäkirjoihin. Mutta edelliset yritykset jäivät keskeneräisiksi ja jälkimäinen tapa lopulla vuosisataa kiellettiin. Sen lisäksi sai ruotsinkieli kouluissa vuosisadan keskipaikoilla ja kirkonhallituksessa jo ennenkin suuremman vallan. Kouluissa piti, niinkuin tiedämme, Kristiinan kouluasetuksen mukaan, opetettaman sisälukua ja katkismusta tällä kielellä. Ja piispojen kiertokirjeissä, joita suomensukuiset piispat siihen saakka olivat latinaksi kirjoittaneet, käytettiin ruotsia sen asemesta aina Rothoviuksen ajoista asti. Sittenkin ilmenee tällä alalla taas päinvastoin melkoista ja pysyvää edistystä siinä suhteessa, että kreivi Brahen ajoista asti enemmän kuin ennen painettiin esivallan asetuksia suomenkielellä. Pahemmin kävi toisessa suhteessa, nimittäin mitä virkamiesten suomenkielen taitoon tuli. Useissa paikoissa on jo ollut puhe siitä, miten 17:n vuosisadan alkupuolella, erittäinkin Brahen aikana, tätä taitoa pidettiin hyvin tärkeänä ehtona. Siinäkin tapauksessa, että muukalaisia asetettiin virkamieheksi meidän maahan, annettiin etusija niille, jotka jo jonkun aikaa olivat asuneet maassa ja oppineet kansan kieltä. Luonnollista oli, että kun tarve vaati niin monien virkamiesten tuottamista ulkoa, ei tästä ehdosta likimainkaan aina voitu pitää kiinni; mutta se pysyi kuitenkin johtavana periaatteena. Loppupuolella vuosisataa sitä vastoin on tosin myös, erittäinkin Turun hovioikeuden virkaehdotuksissa, esimerkkejä suomenkielentaidon tärkeänä pitämisestä. Mutta niitä ei ole niin tiheässä kuin edellisellä ajalla, ja näyttääpä itse periaatekin jo heikontuneen. V. 1689 näet oli Hollolan molempien kihlakuntien kansa pyytänyt saada Suomen rykmentteihin ainoastaan maan omia miehiä upseereiksi, koska nuo muukalaiset, kieltä taitamattomat, tekivät heille paljon väkivaltaa. Kuningas vastauksessaan lupasikin estää sortoa ja myös antaa taitaville Suomen miehille upseerinvirkoja; mutta arveli kuitenkin: "yksistään suomenkielen tähden ei saa kukaan virkaa vaatia, eikä myöskään sen vuoksi sovi jättää syrjään muita ansiokkaita upseereja". Ainoastaan kirkollisella alalla pysyi suomenkielentaidon vaatimus entisessä ankaruudessaan. Niinpä esim. Kaarle XII v. 1698 ei antanut virkavaltuutta professori Rudenille, jota Turun konsistori oli linnanpapiksi ehdottanut, sillä hän oli vasta maahan tulleena umpiruotsalainen.

Vielä vaarallisempi Suomen kansallisuudelle oli se, että tällä ajalla ruotsinkieli alkoi tunkeutua seura- ja perheoloihin. Ennenkin oli jo, niinkuin eräs ruotsalainen kirjailija Kustaa Aadolfin aikana kertoo, ollut Suomessa aatelilla, papeilla, kauppiailta sekä varakkaammilla talonpojillakin tapana pitää huolta siitä, että heidän poikansa kätkyestä asti myös oppisivat ruotsia; sillä suomenkieleen yksistään tottuneen suu ei myöhemmin muka tahtonut muiden kielten ääntämislaatuun taipua. Mutta näin tasa-arvoon päässyt vieras kieli tunkeutui sittemmin tällä vuosisadalla sangen monessa perheessä valtakieleksi. Se oli seurauksena alinomaisesta seurustelemisesta noiden maahan tulleitten monien ruotsalaisten kanssa, niinkuin myös tiheistä avioliitoista näiden ja suomalaisten välillä. Siten näkyy jo 17:n vuosisadan loppupuoliskolla olleen laita maamme suurimmissa kaupungeissa; pienemmissä, samoin kuin maapitäjissäkin, sitä vastoin herrassäätykin vielä suurimmaksi osaksi pysyi suomalaisena seuraavan vuosisadan alkupuoleen asti. Mutta nyt jo rupesi ylhäisempien virkamiesten ja sukujen ruotsalaisuus vaikuttamaan ylenkatsettakin omaa kieltä kohtaan. Keskipaikoilla 17:ttä vuosisataa katoavat jo papistostakin suomalaiset sukunimet melkein sukupuuttoon; niiden sijaan muodostettiin uusia latinaisia

ja kreikkalaisia. Huomattavaa on kuitenkin; että entiset nimet vielä ensi aluksi, suomea kirjoittaessa ja arvattavasti puhuttaessakin, myös pysyivät käytännössä. Ennenmainittu professori Justander esim. nimitti itseänsä semmoisissa tilaisuuksissa Juustiksi. Samaa suomenkielen halveksumista todistaa sekin, että useimmat painon kautta säilyneet ruumissaarnat ylhäisemmille henkilöille ovat ruotsinkielisiä; ainoastaan joku harva, jollekulle papille tai papinrouvalle pidetty, on suomeksi. Mutta vielä pahempi on seuraava todistus. Turun seurakunta jaettiin liiallisen suuruutensa tähden v. 1694 kahtia, kieliä myöten, ja piispa määräsi yliopiston ylimäisen uskonopin professorin suomalaisen seurakunnan kirkkoherraksi. Mutta tämä piti sitä arvonsa alennuksena ja vaati itselleen ruotsalaista seurakuntaa. Samaan aikaan tapahtui luultavasti myös se seikka, josta Juslenius meille kertoo. Kun hän näet oli piispa Gezeliuksen luona kotiopettajana, kävi siellä eräänä päivänä joku ruotsalainen (arvattavasti korkeampi virkamies), joka arveli tarpeelliseksi, että suomenkieli perinjuurin hävitettäisiin. Gezelius, vaikka hän itsekkin oli ruotsalaista sukuperää, oli silloin ankarasti puolustanut Suomen kansan oikeutta saada ainakin kirkoissaan ja perheissään viljellä omaa kieltään. Ja tuo väkivaltainen hyökkäys kansan kalleinta aarretta vastaan sytytti läsnäolevan nuoren ylioppilaan sydämessä kipinän, joka aikoja myöten oli leimahtava siksi mahtavaksi tuleksi, mikä nyt polttaa pois vieraan kielen ruostetta. Juslenius sittemmin oli ensimmäisiä niistä, jotka täydellä innolla rupesivat tutkimaan, viljelemään ja kohottamaan suomenkieltä.

17. Neljänneksenperuutus.

Kaarle X tapasi valtakuntansa raha-asiat, Kristiinan hurjien tuhlausten tähden, mitä hirveimmässä sekasorrossa. Ei siinä kyllin, että lahjoitusten vuoksi kruunun suoranaiset rahatulot olivat peloittavasti vähentyneet; vaan myös suuri osa niistä tiluksista, jotka Ruotsin tavan mukaan olivat nimenomaan määrättyt vuorikaivosten, laivaston ja sotaväen voimassapitämiseen, jopa itse hovinkin elättämiseen, olivat nyt yksityisten käsissä ja niin muodoin niistä riippuvat laitokset pahassa puutteessa.

Eipä siis kumma, vaikka huomattiinkin hänen heti aikovan panna toimeen *lahjoitusmaitten peruutuksen eli reduktionin*, jota aatelittomat säädyt jo useimmilla valtiopäivillä olivat kiivaasti vaatineet. Ensimmäinen osoitus kuninkaan mielipiteestä oli se, että hän heti valtaannousunsa jälkeen käski tehdä luettelon kaikista kruunun tiluksista, saatavista sekä tuloista, johon olisi merkitty, mikä niistä oli kadonnut ja joutunut yksityisten käsiin. Tähän toimeen valittu mies, suomalainen vapaaherra *Herman Fleming*, olikin siihen työhön kaikin puolin omansa. Hän oli kamarikollegion presidentti ja siis virkatoimiensa kautta tarkoin tutustunut valtakunnan raha-asioihin. Paitsi sitä oli hän ollut niitä harvoja korkeita aatelismiehiä, jotka olivat hyväksyneet aatelittomien säätyjen vaatimukset 1650:n vuoden myrskyisillä valtiopäivillä, ja monta kertaa, vaikka turhaan, huomauttanut Kristiina kuningattarelle niistä petoksista, joita lahjoituksia anoessa tehtiin.

Kruunausvaltiopäivillä v. 1655 esitti sitten kuningas säädyille Krister Bonden kokoonpaneman ehdotuksen. Peruutettavat olivat kaikki lahjoitusmaat "kielletyissä paikkakunnissa", s.o. niissä, jotka vanhastaan olivat määrättyt ylempänä lueteltuja laitoksia varten; samoin kaikki, jotka olivat saadut jonkun valheellisen ja petollisen tiedonannon perustuksella. Sitä paitsi piti kaikkien lahjoituslupausten (jotka olivat täytettävät, niinpian kuin se tai se tilus tuli takaisin kruunulle) menettämän voimansa. Ja viimein piti kaikkien ikuisiksi ajoiksi annettujen lahjoitusten vasta tulla "Norrköpingin päätöksen ehdoilla" suotujen kaltaisiksi, s.o. kruunun perittäviksi, niinpian kuin lahjoituksensaajan suku loppui miehiselältä puolelta.

Ehdotus esitettiin aluksi aatelissäädystä, jota se erittäin koski, ja oli ensin salaisen valiokunnan aatelisten jäsenten käsiteltävänä. Tällä kertaa ei noussut samallaista vimman myrskyä kuin edellisillä valtiopäivillä; sen vaikutti se, että asia nyt oli itse hallitsijasta lähtenyt. Mutta tyytymättömyyttä ilmaistiin kuitenkin useammassa lyhyissä äkäisissä lausunnoissa. Ainoastaan eversti Pentti Horn, hänkin suomalainen kansallisuudeltaan, toi ilmi suostuvaisuutensa. "Kohtuullista on", arveli hän, "että me pidämme silmällä yhteistä hyötyä. Eihän kuninkaalla enää ole edes mistä saada heiniä hevosillensa. Kaikki on poissa." Muutkin taipuivat välttämättömyyteen. Kaksi päivää myöhemmin sai aatelissäätö kokonaisuudessaan kuulla kuninkaan ehdotuksen. Valtakansleri esitti asian välttämättömän tarpeellisuuden ja varoitti vastahakoisuudesta. "Sillä", lopetti hän profeetallisilla sanoilla, "jollei tätä vammaa hyvissä ajoin lääkitä, voidaan joskus vasta verkko arvaamatta vetää meidän kaikkien yli." Sääty myöntyikin vastarinnatta siinä toivossa, että sillä uhruksella päästäisiin uhkaavasta hädästä.

Mutta sepä ei ollutkaan vielä kuninkaan lopputuuma. Kiittäessään myönnytyksestä huomautti hän kuitenkin samalla, että siitä suureksi osaksi vasta kaukaisessa tulevaisuudessa tulisi apua. Mutta valtiovain rappiotila oli heti paikalla autettava. Siksi pitäisi aatelin lisäksi luopua *neljännestä osasta* kaikkia muita lahjoituksiaan. Tämä vaatimus tietysti maistui aatelisherroista vielä karvaammalta kuin edellinen ja nosti siis myös kovempaa vastarintaa. Niiden joukossa, jotka kiivaimmin puolustivat

ehdotusta, mainitaan nyt vielä kaksi suomalaista, *Lauri Creutz*, Sarvilahden herra, ja *Eerikki Fleming*, Lajusten vapaaherra. Kuuluupa viimeksimainittu väärin käyttäneen hänellä maamarsalkkana käsissä olevaa suurta valtaakin asian hyväksi. Niin ainakin vastustuspuolue väitti.[8] Loppupäätökseksi viimein tuli se, että aatelissäätö taaskin antoi suostumuksensa sillä ehdolla, että tätä asiaa koskeva asetus tulisi olemaan iänikuinen. Täten he toivoivat kumminkin saavansa omistusoikeuden jäljelle jääviin lahjoitusmaihinsa perustuslaillisesti vahvistetuksi.

Mutta se taas ei ollut ollenkaan aatelittomien säätyjen mieleen, joille nyt vuorostaan ehdotus esitettiin. Erittäinkin pani vastaan talonpoikaissäätö, joka pelkäsi "Viron tavan", s.o. orjuuden, sen kautta voivan päästä valtaan. Vihdoin ilmoittivat aatelittomat säädyt yksimielisesti, etteivät he voi peruutusasetusta allekirjoittaa, ennenkuin tuo ehto sen iankaikkisuudesta on poispyyhitty. Vähällä oli, etteivät valtiopäivät, Puolan tavan mukaan, kesken hajonneet tämän riidan tähden; niin suuri oli molemminpuolinen vihastus. Valtaneuvoskunta nyt turvautui kuninkaaseen ja pyysi häntä pakottamaan aatelittomia säätyjä taipumiseen; mutta hän kieltäytyi jyrkästi. Hän ehdotti, että lopullinen päätös neljänneksen peruutuksesta jätettäisiin seuraaviin valtiopäiviin asti. Siksi piti asiaa kaikin puolin tutkittaman ja tuota lahjoitusmaitten osaa vastaava vuotuinen summa tulla suoritetuksi. Nyt ei aatelin vastahakoisuus enää auttanut; asetus siinä muodossa, jonka Herman Fleming, kuninkaan osoitusten mukaan, oli sille antanut, tuli säätyjen yhteiseksi päätökseksi, ja aatelin yritys saada ovi vastaisilta suuremmilta peruutuksilta suljetuksi, raukesi typityhjäksi.

Itse asian lopullista tutkimista sekä jo päätettyjen peruutusten toimeenpanemista varten asetti nyt kuningas komitean, jonka päämieheksi valittiin *Herman Fleming*. Soveliaampaa ei olisikaan voitu löytää. "Kansan etu on ylin laki", oli hänen peruslauseensa, niinkuin hän komiteassa juhlallisesti lausui ilmi. "Uupumattomalla ahkeruudella valmisti ja toi hän esiin kaikki komiteassa puheeksitulevat ehdotukset. Taipumattomalla kiivaudella valvoi hän peruutuspäätöksen toimeenpanoa sanasta sanaan, pitämättä mitään lukua niiden korkeasta arvosta tai myös mitättömyydestä ja puutteenalaisuudesta, joita asetus koski. Valtamarskia, valtradrotsia, kuninkaan omaa veljeäkään hän yhtä vähän armahti kuin halvinta kruunun virkamiestä." Näillä sanoilla kuvaa hänen tointansa eräs niihin aikoihin parhaiten perehtynyt ruotsalainen historioitsija.[9]

Tällaista isänmaanrakkautta, väsymättömyyttä ja pelottomuutta tarvittiinkin täydesti, jos mieli päästä tuumasta toimeen. Sillä komitean tehtävä oli mitä vaikeinta laatua ja vaati monen apua. Ennenkuin päätöksiin ryhdyttiin, piti ensin koota laveita ja tarkkoja tietoja, ja niitä toimeenpannessa oli kaikellaisten virkamiesten työtä valvottava. Ensi alussa kävi kuitenkin kaikki hyvin. Komiteassa oli Fleming kaikkivaltias: mitä hän ehdotti, se tuli aina yhteiseksi päätökseksi. Vuoden lopussa saattoi hän ilmoittaa kuninkaalle, että kielletyissä paikkakunnissa oli peruutettu 2,403 taloa, joista karttui kruunulle veroa 66,781 hopeataria. Sittenkin oli se Flemingin mielestä vielä vähän; hän piti tarpeellisena pyytää kuninkaalta anteeksi, että työ edistyi niin hitaasti. Helppo on siis arvata hänen mielialaansa seuraavana vuonna, jolloin vastukset vasta oikein alkoivat. Ylimysten puolta pitävän Kustaa Bonden tulo komiteaan muutti muutamien jäsenten jo ennestään kytevän vastahakoisuuden vastarinnaksi. Jos peruutus koski korkeita herroja, tahdottiin sitä kiertää jos jollakin tavalla. Myös oltiin usein eri mieltä siitä, mitkä paikkakunnat olivat kiellettyjä, mitkä ei. "Monta paikkakuntaa", lausui Fleming, "on viimeksikuluneina aikoina pidetty luvallisina, vaikka kuitenkin kruunun on mahdoton ilman niitä tulla toimeen. Jumala armahtakoon niitä, jotka ovat saattaneet asian sille kannalle." Vielä pahempaa vastarintaa kuin itse komiteassa ilmaantui nyt sen ulkopuolella. Kamarikollegio ei selvittänyt sille lähetettyjä laskuja; vuorikollegio ei laittanut valmiiksi vuorimaakirjaa, jota ilman ei voitu yhtään vuorikaivantoihin kuuluvaa taloa peruuttaa; maaherrat venyttivät paikallistutkimuksia, niin ettei niistä tullut koskaan päätöstä. Itse lahjoitusmaitten isännät, jotka jo ensimmäisenä vuonna olivat olleet kovin hitaat asiapapereitaan tuomaan esiin, eivät nyt huolineet mistään muistutuksista eikä nuhteista. Kaikkeen tähän oli syynä sotaonnan kääntyminen nurjaksi, josta saattoi päättää, ettei kuningas niinkään pian tulisi takaisin itse valvomaan asiain käyntiä.

Vielä kuitenkin Flemingin lujuus kesti. Kerta, kun valtradrotsi Pietari Brahe oli häntä koko valtaneuvoskunnan kuullen katkerasti moittinut, lausui hän jälkeensä komiteassa: "enpä minä sittenkään rupea väistymään enkä horjumaan virkatoimessani!" Mutta vielä pahemmin kävi, kun hänen tähänastinen ainoa tukensakin, kuningas, rupesi pettämään. Kaarle X:nnen ei sopinut pahoittaa taitavia sotapäälliköitään, joiden apua hän silloisessa vaarallisessa tilassansa enemmän kuin koskaan tarvitsi. Hän kirjoitti siis syyskuussa 1657 Flemingille ja käski hänen menetellä vähemmän ankarasti. Asiain näin ollessa ei voi suuresti kummeksia, jos 1656 vuoden vaivan tulos ei ollut suurempi kuin 91 taloa, 5,815 hopeataria veroa.

Vielä surkeammaksi tuli vuosi 1657. Tapahtuipa silloin kaiken muun lisäksi, että kuninkaan täytyi taas panna panttiin ja täten luovuttaa kruunulta useampia satoja taloja. Saman vuoden alkupuolella oli sitä paitsi Flemingillä kovien aikojen tähden niin runsaasti työtä kamarikollegiossa sekä valtaneuvoskunnassa, ettei hän komiteatoimeen juuri ollenkaan joutanut. Sitten tuli taas rutto suureksi esteeksi. Täten oli koko sen vuoden saalis ainoastaan 1,936 hopeataria veroa. Siihen sitten komitean

toimi Kaarle X:n aikana melkein kokonaan loppuikin. Fleminginkin suomalainen itsepintaisuus oli liiallisten vastusten vuoksi murtunut. V. 1658 pidettiin ainoastaan muutamia harvoja istuntoja, v. 1659 yksi ainoa.

Näin raukesi suurten herrojen silmittömän vastarinnan vuoksi työ, joka, jos se olisi tullut rehellisesti täytetyksi, kenties olisi voinut säästää heitä siitä rajattomasta, armottomasta ryöstöstä, joka kohtasi heitä seuraavan kuninkaan aikana. Suomen lahjoitusmaihiin oli Kaarle X:n peruutus tuskin vielä ennättänyt koskeakaan. Alussa vuotta 1657 oli Fleming kysynyt, mitä oli tehtävä Pohjanmaan suhteen, jota hän laivaston tähden piti kruunulle välttämättömän tarpeellisenä. Mutta kuningasta arvelutti koskea sikäläisiin moniin kreivi- ja vapaaherrakuntiin; hän lykkäsi päätöksen toistaiseksi. Eipä näytä myöskään enempää kuin pari Suomen kuninkaankartanoa tulleen peruutetuksi, vaikka ne olivat valtiopäiväpäätöksessä nimenomaan mainitut. Paha rutto Suomessa v. 1656 oli näet peloittanut tutkimusherroja niin, etteivät he olleet uskaltaneet edes tulla sinne asiasta selvää ottamaan.

18. Herman Fleming.

Lahjoitusmaiden peruutuksen innokas ajaja Kaarle X:n aikana, *Herman Fleming*, oli syntynyt Louhisaaren kartanossa Naantalin seudulla syysk. 17 p. 1619. Hänen isänsä oli edellisissä kertomuksissa mainittu ansiokas Tukholman ylimaaherra ja valta-amiraali Klaus Fleming; äiti oli ruotsikko. Nuori Fleming, luultavasti kotiopettajan kautta päästyänsä ensin opin alkuun, meni v. 1637 Upsalan yliopistoon. Kolme vuotta myöhemmin hän läksi pitkille ulkomaan matkoille. Nähtävästi haluten astua isänsä jälkiä, kävi hän kaikkein ensiksi Hollannissa. Täällä, Amsterdamissa, hän tutki ahkerasti laivanrakennustaitoa. Sen jälkeen oppiaksensa myös merenkulkua ja merisotaa hän seurasi vapaaehtoisena Hollannin laivastoa retkelle espanjalaisia vastaan ja otti osaa useampiin verisiin taisteluihin mainioiden amiraalien Trompin ja Wittin komennon alla, joille hänellä oli suosituskirjeitä isältään. V. 1642 hän sitten jatkoi matkaansa Pariisiin. Sieltä hän juuri oli menossa Italiaan, kun hänen isänsä kutsui hänet kotiin alkavan Tanskan sodan tähden. Regina-laivan kapteenina seurasi Herman Fleming nyt isäänsä, kunnes tämä, niinkuin olemme nähneet, sai surmansa. Sodan loputtua hän sai saariamiraalin (luultavasti kotona Tukholmassa olevan laivaston komentajan) paikan.

Täällä rauhallisessa laivasaareissa oli kerta hänet miltei saavuttaa surma, joka sodassa oli säästänyt hänen henkensä. V. 1652 alkukesällä piti hänen näyttää Kristiina kuningattarelle erästä juuri valmiiksi varustettua uutta laivaa. Mutta heidän astuessansa siihen lautaporrista myöten, kiepsahti irtonainen lauta veteen ja kuningatar sekä Fleming sen mukana. Hädissään ja hämmästyksissään tarttui silloin Fleming Kristiinan hameeseen ja veti hänet siten pohjaan. Kuitenkin saatiin kuningatar ylösvedetyksi ja hänen kanssansa myöskin Fleming, joka ei lopultakaan ollut hellittänyt irti hametta. Kristiina ei kuitenkaan suuttunut amiraalin itsepintaisuudesta, vaikka se helposti olisi voinut tuottaa hänelle tuhon. Hän vain nauroi: "en tästä suuresti välitä, koska muulloinkin aina juon vettä janooni. Mutta pahempi oli amiraaliparan laita, joka on tottunut viiniin ja olueeseen ja jonka nyt täytyi tyytyä niin halpaan juomaan."

Ennen tätä tapausta oli jo Fleming toisillakin aloilla kuin meriasioissa saanut periä isänsä entisiä virkoja. Hän oli v. 1650 tullut Tukholman ylimaaherraksi, jossa paikassa hän pysyi kaksi vuotta. V. 1652 hän sitten määrättiin kamarineuvokseksi ja seuraavana vuonna kamarikollegion presidentiksi.

Kristiinan suosion oli Fleming voittanut kokonaan. Osoituksena siitä oli, että hän v. 1650 korotettiin valtaneuvokseksi ja v. 1651 sai vapaaherran arvon sekä siihen kuuluvan avaran Liperin lahjoitusmaan. Ja viimein, kruunusta luopuessaankin, osoitti kuningatar hänelle luottamustansa sillä, että valitsi hänet elatusmaittensa pääkuvernööriksi.

Vielä suurempaa suosiota osoitti hänelle sitten Kaarle X. Alkusuynä siihen oli ollut se, että Fleming monessa arveluttavassa tilaisuudessa oli taivuttanut oikullisen, epäluuloisen Kristiinan mielen jälleen nuoren pfalzkreivin puolelle. Sen lisäksi tulivat hänen ansionsa lahjoitusmaitten peruutuksessa. Fleming oli nyt sängen mahtava herra. Valtaneuvoskunnassa oli hänen sanansa voima suuri, sillä hän saattoi usein mielipiteitensä tueksi vedota kuninkaan tahtoon, josta hän yksityistä tietä oli päässyt perille. V. 1657 soi Kaarle X tälle luotettavalle palvelijalleen Etelä-Suomen lakikunnan palkinnoksi, ja testamentissaan määräsi hän Flemingin valtiorahaston hoitajaksi sekä holhoushallituksen jäseneksi prinssi Kaarlen alaikäisyyden aikana.

Mutta yhtä suuri kuin kuninkaan suosio ja luottamus oli aatelin, erittäinkin kreivien ja vapaaherrojen, viha Flemingiä vastaan. Osaksi oli siihen syynä hänen karkea, jörömäinen, synkkä ja umpimielinen luonteensa ja hänen jyrkkä käytöksensä, jotka vaikuttivat sen, ettei hän seurustellessa ollut hauska. Mutta kaikkein enimmin oli hänelle tuottanut vihamielisyyttä hänen ankaruutensa ja kiivautensa lahjoitusmaitten peruuttamisessa. Kuninkaan kuoltua sai Flemingin käytös valtaneuvoskunnassa tämän

vihan kiihtymään vieläkin tulisemmaksi. Siinä tuli näet puheeksi uusien lahjoitusmaitten suominen palkinnoksi muutamille herroille. Fleming vastusti sitä ja ehdotti sen sijaan rahapalkintoja. Toiset tahtoivat väkisin kumota hänen vastarintansa; mutta hän vakuutti vain, ettei hän ikänä suostuisi allekirjoittamaan mitään lahjoituskirjaa. Usein pysyi hän kokonaan poissa valtaneuvoskunnan kokouksista, joissa nyt enemmistö oli hänen mielipiteitänsä vastaan. Tämän johdosta moittivat häntä eräessä kokouksessa muutamit virkakumppanit. Fleming ensin syytti kivulloisuuttansa, mutta lopulta sanoi rohkeasti: "omatuntoni ei salli minun allekirjoittaa kaikkea, mitä te päätätte!"

Asiain näin ollessa ei tietystikään Flemingin osallisuus hallituksessa voinut tulla pitkäaikaiseksi. Jo ensimmäisillä valtiopäivillä, Tukholmassa, syksyllä 1660, vaati aatelisto kuninkaan määräystä holhoushallituksen jäsenistä päätöksensä alle. Vaalissa sai sitten Fleming aatelissäädystä ainoastaan 23 ääntä puolelleen, mutta 165 oli vastaan. Useat eivät olleet edes tavalliseen kieltoon tyytyneet, vaan lisänneet siihen mikä mitäkin. Eräessä lipussa oli kolminkertainen: "ei! ei! ei!" — toisessa: "pois vaan!" — kolmannessa: "ristiinnaulitse!" — neljännessä: "päästä meitä pahasta!" j.n.e. Muut säädyt tahtoivat tietää syyn tähän vimmaan. Silloin ruvettiin puhumaan Flemingin kivulloisuudesta, kuuroudesta y.m. — sillä todellista syytä ei toki sopinut julkisesti tuoda esiin. Vaan kun ei näihin selityksiin tyydytty, puhkesi eräs aatelisherra viimein suoraan sanomaan: "meidän mielestämme hän on siihen virkaan aivan kelvoton!" — Aatelittomat säädyt eivät kuitenkaan jättäneet asiaa vielä sillensä; mutta silloin huusi koko aateli yhteen suuhun: "jos Herman Flemingiä tahdotaan väkisin valtionholhoojaksi, niin me ratsastamme kotiin ja keskeytämme valtiopäivät!" Valtaneuvoskunta lähetti nyt kaksi jäsentänsä Flemingin puheille pyytäen, että hän pahennuksen välttämiseksi itse luopuisi paikastansa. Mutta jäykkä Suomen mies vastasi: "jos minun täytyy jättää virkani, niin tapahtukoon se laillisella erottamisella!" Ja niin hän sitten erotettiin.

Fleming vetäytyi nyt kokonaan pois valtioasioista ja istui vain kotona, katkerassa mielessänsä hautoen kosta uusien reduksionituumien muodossa, jotka hän antoi perinnöksi pojallensa sekä muille sitten isossa lahjoitusmaitten peruutuksessa toimiville miehille.

Vielä kerran muutamien vuosien kuluttua hän pääsi kuitenkin taas korkeaan virkaan. Valta-amiraali oli silloin kuollut, ja holhoushallituksen esimiestä De la Gardieta vastustava puolue valtaneuvoskunnassa ehdotti avonaiseen virkaan tuota syrjäängsystä, vaan näissä asioissa taitavaa herraa. Näin olisi hän jälleen päässyt hallituksen jäseneksi. Sen estämiseksi sai De la Gardie toimeen, että Fleming v. 1664 lähetettiin kenraalikuvernööriksi Suomenmaahan. Myös Pohjanmaa, joka muuten tällä vuosisadalla ajoittain, samoin kuin Länsi-Pohjakin, oli ollut erityisen maaherran alaisena, laskettiin nyt hänen aluskuntansa lisäksi ja yhdistettiin pysyväisesti muuhun Suomeen. Viisi vuotta hän hallitsi täten synnyinmaatansa, kunnes v. 1669, niinkuin tiedämme, Suomen kenraalikuvernöörinvirka kokonaan poistettiin rahavarojen rappiotilan tähden. Flemingin toimista hänen hallintoajallansa ei ole paljon tietoa; sen me vain tiedämme, että hän oli avullisena muutamissa silloisen Turun piispa Gezeliuksen töissä kansansivistämisen hyväksi. Nähtävästi kivulloisuus, ja ehkäpä joku mielenmasennuskin, ehkäisi tuon ennen niin tarmokkaan miehen toimintakykyä.

Virkaeronsa jälkeen ei Fleming elänyt enää monta vuotta. Tauti katkaisi hänen elämänsä heinäk. 28 p. 1673, hänen ollessaan vasta 54 vuoden vanha. Hän kuoli Tukholmassa ja haudattiin siellä Jaakon kirkkoon, missä Flemingillä silloin oli sukuhautansa. Sekin seikka todistaa Suomen korkeamman aateliston vieraantumista kotimaastansa. Herman Fleming oli kuitenkin vielä pitänyt synnyinmaatansakin muistossaan. Hän oli esim. Louhisaareen rakentanut komean kolmikerroksisen kartanon. Niin myös hän auttoi Ahlaisten kappelin kirkon rakentamista (Louhisaari on siinä seurakunnassa) suurilla rahasummilla. Hänen puolionsa vaakuna, samoin kuin hänen omansa, on vieläkin siinä kirkossa nähtävänä.

Flemingin pääperiaatteena valtioasioissa oli, niinkuin näimme, säästäväisyys. Senvuoksi hän myös niin paljon kuin mahdollista vastusti Puolan sotaa, joka oli alkuna Kaarle X:nneen kaikkiin muihin sotiin. Fleming erosi siinäkin melkein kaikista sääty- ja virkaveljistänsä, jotka pitivät alinomaisia sotia Ruotsin suurimpana etuna. Mutta sitten, kun sota kerran oli syttynyt, osoitti hän suurta toimeliaisuutta ja jaloa uhraavaisuutta vaaran torjumisessa. Venäläissodan alkaessa oli hän Tukholmassa puolustusvalmistusten johtavana sieluna ja henkenä. Ja kun v. 1657, Tanskan sodan sytyttyä, ei voitu saada mitään lainaa kruunulle, pani hän omat tiluksensa panttiin ja hankki täten noin 120,000 hopeataria.

Vihamiehet, joiden käsissä silloin valta oli, ovat myös monin tavoin käyttäneet sitä hänen muistonsa tahraamiseksi. Niinpä esim. on syyttä väitetty hänen intoansa lahjoitusmaitten peruutuksessa vain yksityiseksi kostonhimoksi. Häntä oli näet, ennenkuin hän tuli korotetuksi vapaaherraksi, pari kertaa loukannut ja häväissyt suurien ylimyssukujen röyhkeys. Voihan olla, että sekin vaikutin oli hänessä vallalla — harvoinhan ihmisen sydän parhaissaan aikeissaan ja töissään on vapaa yksityisistä mielihaluistaan — mutta edellisestä toki nähtäneen, että isänmaanrakkaus kuitenkin oli päävaikuttimena hänen sielussansa.

Useassa suhteessa — niinkuin luonteen jörömyydessä ja jyrkkyydessä, aatelisveljiensä vihanalaisuudessa ja kuninkaan etujen harrastuksessaan — oli Herman Fleming, niinkuin lukijakin jo varmaan on huomannut, kuuluisan heimolaisensa sotamarski Klaus Flemingin kaltainen. Tähän vertailuun saattaa, paha kyllä, lisätä vielä yhden ikävän kohdan. Herman Flemingilläkin kuuluu näet olleen sukunsa vanha perisynti: hän oli kova alustalaisiansa kohtaan. Mikä eriskummallinen ristiriitaisuus talonpoikaissäädyn oikeuksien innokkaan puolustajan luonteessa! Myös käypi vielä Louhisaaren tienoolla se tarina, että hän muka oli vaimolleenkin tyly ja piti häntä joskus lukon takana kamariin suljettuna. Lieneekö tässä tarinassa perää vai ei, siitä eivät luotettavat tiedonlähteet anna mitään varmuutta.

19. Toinen sota Tanskaa vastaan.

Roskilden rauhanpäättöksen jälkeen oli Kaarle X:nnellä aikomus taas palata Preussiin puolalaisia kukistamaan ja rankaisemaan Brandenburgin vaaliruhtinasta hänen luopumisensa johdosta. Voidaksensa tätä täydessä turvassa tehdä, piti hänen olla varma, ettei Hollannin laivasto pääsisi Preussin avuksi, niinkuin se uhkaili. Siksi oli Roskilden rauhanpäättökseen pantu eräs pykälä, joka velvoitti tanskalaisia yksissä neuvoin ruotsalaisten kanssa sulkemaan Tanskan salmet kaikilta vierailta sotalaivoilta. Tätä ehtoa olivat kuitenkin tanskalaiset pian ruvenneet katumaan, ja viivyttivät sen lopullista päättämistä kaikellisilla verukkeilla. Silloin lensi äkkiä rohkea ajatus Kaarle X:nnen päähän: koska Tanskan ystävyys ei ollut luottamista, piti se kokonaan kukistettaman ja saatettaman Ruotsin alusmaaksi! Tässä tarkoituksessa hän käski sotamarski Wrangelin viivyttää Ruotsin sotaväen poisventiä Tanskan alueelta; toinen kirje Ruotsin lähettäjille Tanskassa kielsi heitä enää mitään sovintoa allekirjoittamasta, jos tanskalaiset nyt suostuisivatkin vaadittuihin ehtoihin. Elok. 5 p. 1658 purjehti sitten Kaarle X Kielin satamasta 4,000:n jalkamiehen ja 1,200:n huovin kanssa. Näin alkoi siis sota jo uudestaan, vaikka ei vielä puolta vuottakaan rauhansovinnon jälkeen ollut täyteen kulunut. Kaksi päivää myöhemmin tultiin Seelantiin, ja elok. 11 p. ilmestyi Ruotsin sotavoima toistamiseen Kööpenhaminan edustalle.

Ensimmäisen sanoman saavuttua Kaarle X:nnen maallenoususta Seelantiin oli Kööpenhaminassa perinpohjainen epätoivo päässyt valtaan. Linnoitukset olivat näet mitä kurjimmassa tilassa; monessa paikassa olisi voitu ratsainkin päästä vallin yli; rintavarustus oli tuskin kynnärän korkuinen. Sotamiehiä ei ollut enempää kuin 400 kaupungissa. Siksi kehoitettiin kuningas Fredrik III:tta pakenemaan, ja useat rikkaat porvaritkin jo veivät paraat tavaransa laivoihin. Mutta pian heräsi Tanskan kansan kauan torkuksissa ollut isänmaanrakkaus. Kuningas itse vastasi kieltävästi noihin pakokehoituksiin ja lausui: "ennen tahdon kuolla tähän, niinkuin lintu pesäänsä!" Tämä lujuus teki muutkin lujiksi. Elok. 9 p. kokoontuivat kuninkaan käskystä maistraatti, papisto sekä yliopiston professorit linnaan. Siellä Fredrik III kysyi: tahtoivatko he panna henkensä ja verensä alttiiksi isänmaan hyväksi. Ja he vastasivat yksimielisesti, juhlallisesti: "tahdomme!" Nyt virtasi porvareita upseerien luo ilmoittautuen sotureiksi; myöskin 600 ylioppilasta tarttui aseisiin. Valleilla ruvettiin kilvan tekemään työtä. Itse valtaneuvoksetkin olivat siellä kuokka tai lapio kädessä; naisetkin vetivät käsikärjillä multaa. Elok. 11 p. sytytettiin etukaupungit palamaan, ettei niissä olisi piirittäjille mitään suojaa.

Vaikka isänmaallisessa innossa tuo ennen turvaton Kööpenhamina olikin saatu jommoiseen puolustuskuntoon, ei se luultavasti kuitenkaan olisi kestänyt harjaantuneitten soturien rynnäkköä, jos siihen vain heti olisi ryhdytty. Aina uljas Dahlberg kehoittikin kuningasta innokkaasti, vaan muut varovaisemmat päälliköt epäsivät. Kaarle X tällä kertaa kallistui jälkimäisten puolelle. Masensiko ehkä kavalasta rauhanrikkomisesta levoton omatunto täten hänen rohkeuttansa? Ruvettiin siis piiritykseen. Vaan sekin kävi hitaasti; kööpenhaminalaiset pitivät puoliaan urhokkaasti ja taidolla. Erittäinkin olivat norjalaiset merimiehet sekä "musta joukko", nimittäin ylioppilaat, piirittäjille vaaralliset. Ajan pitkään olisi kuitenkin Ruotsin soturien suurempi taito epäilemättä saattanut heidät voitolle; mutta ennen sitä kerkesikin jo tulla apua ulkoa. Hollantilaiset pelkäsivät kauppansa Itämerellä kärsivän, jos Juutinrauman molemmat rannat joutuisivat Ruotsin käsiin. Siksi he lähettivät suuren laivaston Kööpenhaminan avuksi. Ruotsin laivasto tosin taisteli lokak. 29 p. Juutinraumassa urhoollisesti tätä vastaan, vaan ei voinut estää hollantilaisten pääsöä perille. Näin oli siis Tanskan pääkaupunki pelastettu; seuraavana päivänä lakkasi piiritys, ja Ruotsin sotavoima siirsi leirinsä puoltatoista peninkulmaa lännemmäksi.

Tähän samaan aikaan alkoi jo muualtakin kuulua Ruotsille pahoja sanomia. Itävaltalaisia, brandenburgilaisia ja puolalaisia, 30,000 miestä, oli etelästä tullut Holsteinin ja Slesvigiin; Ruotsin pienten sotajoukkojen täytyi vetäytyä Juutinmaalle. Kahdessa äsken valloitetuista maakunnista, Trondhjemin läänissä ja Bornholman saarella, nousi kansa kapinaan ja surmasi tai karkoitti ruotsalaiset. Kaarle X tahtoi nyt rohkealla yrityksellä saada vastaisen onnen kääntymään; hän teki väkiryynnäkönsä Kööpenhaminaa vastaan yöllä helmik. 10:n ja 11:n välillä v. 1659. Se, mikä elokuussa olisi

ollut helppoa, oli kuitenkin nyt melkein hullun työtä, sillä ryntääjien luku oli vain 1/3 piiritetyistä. Tämän epäsuhteen lisäksi tuli vielä se, että hanke petoksen kautta joutui ennen aikaan kaupunkilaisten tietoon, jotta he olivat varuillansa. Vallin lähelle tultuansa sai Ruotsin väki vastaansa niin hirmuisen luoti- ja kivituisen Kööpenhaminan miesten, sekä kiehuvan veden sateen naisten käsistä, että he viimein hajosivat ja pakenivat. Turun ja Uudenmaan ratsurykmentit olivat tässä rynnäkössä myös mukana, mutta ainoastaan varaväkenä, taisteluun osaa ottamatta.

Yhä vaarallisemmaksi muuttui nyt Ruotsin valtakunnan tila. Täysi syy oli Tammelan kirkkoherralla, Lauri Pietarinpojalla Ajantiedossaan huudahtaa:

"Ah tät' aikaa! aika kamal, vaivat monet monel taval; puolat puskiat väijyit meitä, keisar, mond muut auttoi heitä, venäläinen vielä sitten läpikäy maita läpimiten, miehet, vaimot monet murhal suretti surmaan surkjal surmal; juntti juonikas viel soti, välist sopi, välist oti, Hollantikin hoilaa vedel, olleeko varaa mennä merel" j.n.e.

Englanti, joka tähän asti oli Juutinraumaan lähetetyllä laivastollansa estänyt hollantilaista laivastoa tanskalaisia enempää auttamasta, solmi nyt, heinäk. 14 p., liiton Haagissa Hollannin kanssa, pakottaaksensa skandinavilaisia riitaveljeksiä sovintoon. Perustuksena piti olla Roskilden rauhanpäättös, sillä muutoksella kuitenkin, että Trondhjemin lääni sekä Bornholman saari oli Tanskalle takaisin annettava. Kaarle X oli kovin ylpeä taipuakseen tämmöiseen nöyryytykseen. "Te kirjoittelette sovintoon", vastasi hän, "mutta minä ne miekallani hakkaan palasiksi!" Silloin Englannin laivasto kutsuttiin kotiin ja hollantilainen vei itävaltalais-brandenburgilais-puolalaisen armeijan Kielistä Fyen saarelle. Siellä seisova ruotsalainen sotajoukko, 5,000 ratsumiestä, sortui ylivoiman alle ja kaatui tai vangittiin. Tämä verraton vahinko, jolloin kadotettiin niin paljon kelvollista väkeä, tapahtui keskiaikoilla marraskuuta.

Kuukautta myöhemmin riensi kuningas Göteporiin, jonne hän oli kutsunut Ruotsin säädyt kokoon, saadakseen sodan jatkamiseen tarvittavia varoja. Mutta ennenkuin oli mihinkään päätökseen päästy, sairastui Kaarle X kovaan tautiin ja kuoli helmik. 13 p. 1660.

Tanskalaiset toivoivat nyt saavansa kaikki viime rauhansovinnossa menetetyt maakuntansa takaisin, sillä Ruotsilla ei näyttänyt enää olevan voimia vastarintaan. Mutta Ranska ja Englanti pitivät voimallisesti Ruotsin puolta, eikä Hollantikaan, kauppaetujensa tähden, suonut Juutinrauman itäistä rantaa takaisin Tanskalle. Roskilden rauhanpäättös vahvistettiin siis uudestaan jo ennen määrättyllä muutoksella Trondhjemin läänin ja Bornholman suhteen. Samalla aikaa lopetettiin myös sota Itävallan, Puolan ja Brandenburgin kanssa Olivan rauhansovinnolla.

20. Kaarle X Kustaa.

Kaarle X Kustaa syntyi Nyköpingin linnassa marrask. 8 p. 1622. Hänen äitinsä oli Kustaa Aadolfin sisar, Katariina; hänen isänsä saksalainen ruhtinas, Zweibrückenin pfalzkreivi Juhana Kasimir. Kasvatus oli huolellinen ja tarkoitti nuoren pfalzkreivin valmistamista Ruotsin kansalaiseksi, joskin isä oli ulkomaalta tullut. Ruotsalaisessa Upsalan yliopistossa oppilas sitten jatkoi opinharjoituksiansa. Myöhemmin vasta hän läksi ulkomaille tietojansa vielä täydentämään. Näiltä matkoilta hän palasi synnyinmaahansa v. 1640.

Täällä ei hän kuitenkaan kauan malttanut viipyä. Pienestä asti oli sotamaine, sankarityöt olleet nuoren pfalzkreivin rakkaimpana ajatuksena ja puheenaineena. Nyt hän v. 1642 pyysi ja sai luvan liittyä vapaaehtoisena Ruotsin sotajoukkoon Saksassa. Vaatimatta mitään etua korkean sukuperänsä vuoksi hän alotti palveluksensa aivan alhaalta asti, "sillä", sanoi hän, "kokemuksen kautta perehtyy kaikkiin sota-asioihin." Vasta 1643 kesällä hän suostui ottamaan ratsumestarin paikan Torstenssonin rykmentissä. Syksyllä samana vuonna hän korotettiin sitten Kuurinmaan rykmentin everstiksi. Näin otti Kaarle Kustaa osaa kaikkiin Torstenssonin retkiin, jotka jo monessa suhteessa olivat hänen omiensa enteinä. Nytkin käytiin yhteen aikaan sotaan liittossa Transsilvanian ruhtinaan kanssa; nytkin pakotettiin Tanska etelästäpäin maahan tunkeumalla Ruotsille edulliseen rauhaan. V. 1645 Kaarle Kustaa palasi Ruotsiin, mutta läksi v. 1648 jälleen sotaan, tällä kertaa kaikkien Saksassa seisovien Ruotsin sotajoukkojen ylipäällikkönä. Hänen toimensa ja toivonsa tällä tantereella eivät kuitenkaan olleet pitkäikäiset; sillä Westfalin rauhanpäättös teki niistä pian lopun. Sittenkin nuori ruhtinas viipyi vielä kaksi vuotta Saksassa, ollen rauhansovinnon lopullisessa toimeenpanossa osallisena.

Sillä välin oli näiden ulkomaisten ja sotaisten toiveiden rinnalla jo monta vuotta kotimaassa häilynyt suurempiakin Kaarle Kustaan silmien edessä. Hänelle oli jo vanhastaan orpanansa Kristiinan käsi luvattu, johonka Ruotsin kruunu oli yhdistetty. Tästä lupauksesta, sen verran kuin se naimiskauppaa

koski, rupesi tosin Kristiina, hallitukseen päästyänsä, yhä enemmän peräytymään. Mutta sen sijaan hän määräsi Kaarle Kustaan kruununperilliseksi ja viimein, niinkuin tiedämme, luopui kruunusta hänen eduksensa.

Tätä miespuolisen kuninkaan valtaanpääsöä oli kansa jo viime aikoina levottomalla halulla ikävöinyt; sillä hänen kauttansa he toivoivat pelastuvansa aatelisvallan rajattomasta sorrosta. Tarkka, säästäväinen, jumalinen, rehellinen ja lujamielinen Kaarle Kustaa olikin oikea mies pelastajaksi. Hän vähensi heti suuresti hovin menoja ja hävitti kaikellaisia tarpeettomia virkoja. Miten hän ainakin osaksi yritti peruuttaa lahjoitusmaita, olemme jo nähneet. Hänen puheillensa oli, heti kun hän kuninkaaksi oli tullut, virrannut talonpoikia kaikilta valtakunnan ääriä, jopa Savostakin asti, tuoden ilmi valituksiansa ja kanteitansa aatelisherroja vastaan. Kuningas kuunteli heitä armollisesti ja lähetti sitten hovioikeuksille sekä maaherroille ankaran käskyn vääryyksien poistamisesta ja rikkojien rankaisemisesta. Valppaasti hän piti myöhemminkin, keskellä sotiansa, silmällä rahvaan etua. Me olemme jo nähneet, miten hän antoi jyrkän vastauksen Käkisalmen läänin herrojen ehdotukseen talonpoikaisen lautakunnan hävittämisestä. Tässä vielä toinenkin valaiseva esimerkki. Eräs luutnantti Pietari Niilonpoika oli v. 1657, Savossa tavoitellessaan karanneita sotamiehiä, tehnyt kaikellaista väkivaltaa talonpojille. Siitä Turun hovioikeus tuomitsi hänet kuolemaan. Pietari Niilonpoika anoi silloin nöyrästi armoa, vaikka tunnustikin varsin kovasti kopristelleensa talonpoikia, jotka olivat kätkenneet noita kunniattomia karkurikonnia. Kenraalimajuri Kruse, jopa itse maan kenraalikuvernööri Hornkin, puolustivat miestä sanoen, että rahvaan uppiniskaisuuden tähden tuskin saattoi välttääkään väkivaltaa. Mutta Kaarle X vain vahvisti tuomion ja antoi ankarat nuhteet sekä Kruselle että Hornille. Luonnollista on kuitenkin, että kuninkaan alinomainen poissaolo kaukomailla oli alhaiselle kansalle suureksi haitaksi. Ylimäisen kansanystävän silmä ei sieltä aina kantanut kaikkea sortoa näkemään, hänen korvaansa eivät aina kuuluneet kaikki sorrettujen valitukset.

Liiallinen sotahimo, siinä olikin Kaarle X:nnen heikko puoli. Se oli hänelle sitä vaarallisempi kiusaus, koska se ilmaantui Ruotsin maineen, Ruotsin mahtavuuden loistavassa haamussa. Kaarle X:nnen silmien edessä leijaili se suuri toive, että hän saisi kaikki Itämeren rantamaat valtikkansa alle ja niin muodoin koko Itämeren Ruotsin valtakunnan sisävedeksi. Tämän loistokuvan tähden hän sysäsi syrjään kansojensa todellisen edun, joka olisi vaatinut rauhaa, säästäväisyyttä ja sisällisiä parannuksia; tämän loistokuvan tähden hän nosti aseisiin melkein koko Euroopan, jota vastaan taistelllessansa hänen kansansa olivat aivan raukeamaisillaan. Mainittakoon kuitenkin hänen puolustukseksensa, että silloin ja vielä kauan aikaa myöhemmin koko Euroopassa pidettiin hallitsijan suurimpana ansiona laajojen maiden valloitusta ja lukuisien alamaisten yhteenliittämistä, välittämättä maitten luonnollisesta asemasta ja kansain luonnollisesta heimolaisuudesta.

Viiteselitykset:

[1] Kuusivuotisen!!!

[2] Pääarmeijassa oli meidän miehiä ollut vain 500 rakuunaa, jotka ensin kuuluivat Wittenbergin osastoon, vaan sitten seurasivat kuningasta hänen retkillänsä.

[3] Ihme kyllä ei kuitenkaan tässä sodassa suotu enää meidän ratsumiehillemme tuota 30-vuotisen sodan aikana saatua kunniapaikkaa etumaisen sotarinnan oikeassa päässä muualla kuin Golombon tappelussa. Tavallisesti, mikä siihen lieneekin ollut syynä, heidät asetettiin vasta toiseen sotarintaan varaväeksi.

[4] Joukossa olivat taaskin Uudenmaan ja Turun ratsumiehet.

[5] Turun maakuntapäivät olivat merkilliset siitä, että talonpoikaissäädillä oli kaksi puhemiestä, suomalainen ja ruotsalainen.

[6] Huomattava on, että Horn saman vuoden alussa oli ehdottanut näiden karjalaisten poisajamista ja maan asuttamista luterilaisilla suomalaisilla sekä ruotsalaisilla. Kenties muutto siis oli pakonalainen.

[7] V. 1641 oli Liivinmaalla 1/3 osa tiluksista ruotsalaisten (ja suomalaisten) herrojen hallussa.

[8] Tässä Suomen historiassa on etupäässä tuotu esiin lahjoitusmaitten peruutusta harrastavain suomalaisten lauseita ja toimia, josta ei kuitenkaan saa päättää, ettei ruotsalaisissakin olisi ollut samanmielisiä. Mutta totena pysyy kuitenkin, että asian kiivaimmat ja mahtavimmat puolustajat melkein kaikki olivat meidän maastamme. Syynä siihen mahtoi olla, että lahjoituslaitoksen haitat täällä pahimmin tuntuivat.

[9] Carlsson.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA VI ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus,

or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and

donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.